Vis sugrįžtantis Konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas

EGIDIJUS JARAŠIŪNAS

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
El. paštas: jarasiunas.egidijus@gmail.com

SANTRAUKA. *Straipsnyje nagrinėjamas konstitucinės teisės moksle nuolat iškylantis konstitucinės interpretacijos specifiškumo klausimas. Vienų autorių teigimu, konstitucijos ir įstatymų bei kitų ordinarinės teisės aktų aiškinimai skiriasi, t. y. jie įžvelgia konstitucijos aiškinimo specifiką ar ypatumus. Kiti autoriai linkę manyti, kad tarp tų aiškinimų didesnio skirtumo nėra arba skirtumai yra tik kiekybinio pobūdžio. Tarp pastarąjį požiūrį mūsų dienomis palaikančių konstitucionalistų šiai grupei tipiškus argumentus yra išdėstę R. Guastini, M. Luciani ir D. A. Celis Vela. Eisime tokiu tyrimo keliu: pirmiausia aptarsime konstitucijos aiškinimo specifikos neigėjų teiginius, paskui aiškinsimės, ar konstitucijos, šalies aukščiausiosios pirminės steigiamosios teisės, ypatingumas lemia vienokią ar kitokią jos aiškinimo specifiką. Šiuo aspektu mums svarbi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kuriam patikėta mūsų valstybės Konstitucijos oficialaus aiškinimo misija, jurisprudencija. Konstitucijos aiškinimą (konstitucinę interpretaciją) traktuosime ne kaip mechaninį teisinio aiškinimo metodų taikymą, bet kaip vientisą procesą, kuriame regime aiškinimo strategijos pasirinkimą, su tos strategijos įgyvendinimu susietų teisinio aiškinimo metodų, technikų ar taisyklių derinių panaudojimą ir gautus tokio aiškinimo rezultatus.*

Straipsnyje pabrėžiamas konstitucijos aiškinimo strategijos ypatingumas – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ją traktuoja kaip teisiškumo etaloną, įstatymų ir kitų ordinarinės teisės aktų tikrinimo matą ir jos nuostatas aiškina kaip tobulą, darnią teisę. Konstitucinio teksto ypatumai, jos normatyvinės dimensijos (normos ir principai, o tarp pastarųjų – ir nepakeičiami pamatiniai principai) sudėtingumas, konstitucinių vertybių sistemos, konstitucijos kaip teisės be spragų koncepcijos atskleidimas reikalauja taikyti pačius įvairiausius teisinio aiškinimo metodus, principus, technikas ar taisykles, galinčias atskleisti minėtus aspektus. Aiškinant konstituciją reikia ne tik taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus (sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, teisės kūrėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.), bet prireikus juos papildyti naujais aiškinimo kriterijais, elementais ar taisyklėmis, adaptuoti įprastinius (tradicinius) teisinio aiškinimo metodus ar

išryškinti tam tikrus jų aspektus, kad geriau atsiskleistų konstitucinė norminė tikrovė, naudoti tradicinių ir naujai išryškėjusių kriterijų kombinacijas. Konstitucijos kaip vertybių sistemos samprata siejama su pagrindinių teisių apsauga, konstitucinių vertybių pusiausvyros užtikrinimo klausimais, konstitucinės kontrolės instituto funkcionavimu. Konstitucijos aiškinimas grindžiamas konstitucinio akto nuostatų ir šiuolaikine vertybių samprata. Visi teisę kuriantys ir ją taikantys subjektai savo aktus ir sprendimus turi suderinti su konstitucija ir ją atskleidžiančia oficialia konstitucine doktrina, darančią poveikį visai teisinei sistemai. Atitiktis konstitucijai yra bet kokio teisės akto teisinio veikimo sąlyga. Konstitucijos aiškinimas – teisinis aiškinimas, tačiau jo ypatumai leidžia tokį aiškinimą traktuoti kaip specifinį, turintį savitų bruožų teisinio aiškinimo atvejį.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: konstitucija, konstitucinė jurisprudencija, konstitucijos aiškinimas (konstitucinė interpretacija), konstitucijos aiškinimo specifika, įstatymų ir kitų ordinarinės teisės aktų aiškinimas.

ĮVADAS

Kalbėdami apie šiuolaikinio konstitucionalizmo idėjas ir jų įtvirtinimo praktiką neišvengiamai susidursime su *konstitucijos aiškinimo* (*konstitucinės interpretacijos*) klausimais. Tai viena iš konstitucinės teisės mokslo temų, susijusi su konstitucijos prasmės ir turinio atskleidimu. Ne vienas šia tema rašantis autorius akcentuoja „tikrosios" prasmės, „tikrojo" turinio atskleidimo problemas. Vieni jų ieško konstitucinio teksto kūrėjų siekiuose ir koncepcijose, kiti į konstitucijos aiškinimą žvelgia kaip teisinio teksto, kuris, veikiamas laiko ir besikeičiančio konteksto, įgauna naujų prasmių, perskaitymą.

Su konstitucijos tekstu susiduria daugelis subjektų. Todėl kalbama apie tai, kaip konstituciją ir jos nuostatas suvokia piliečiai, visuomenės veikėjai, politikai, valstybės tarnautojai, teisininkai praktikai, teisės ir politikos mokslų atstovai. Kartu pripažįstama jos oficialaus aiškinimo reikšmė. Lietuvoje oficialaus Lietuvos Respublikos Konstitucijos aiškinimo misija patikėta Konstituciniam Teismui. Jis, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas, atskleidžia konstitucinio reguliavimo prasmę. Iš čia kyla dėmesys šio teismo nutarimų ir sprendimų argumentams.

Pripažįstama, kad šiuo metu vyrauja konstitucijos interpretavimo teorijos, pagal kurias konstitucinė interpretacija suvokiama kaip „daugiau ar mažiau ypatingas teisinės interpretacijos atvejis"[1]. Vis dėlto, kaip patvirtina teisinės minties istorija, neretai atsigręžiama į kitados diskutuotus klausimus, bandant iš naujo įvertinti dominuojančias koncepcijas, pakoreguoti išvadas ar net grįžti prie ankstesnių sampratų. Teisinei evoliucijai nuolatinės

[1] Gonçalo de Almeida Ribeiro, „What is constitutional interpretation?", *International Journal of Constitutional Law*, 20, 3 (2022):1030.

diskusijos būtinos, šitaip teisinė mintis atskleidžia naujas teisinės tikrovės puses, leidžia peržiūrėti ir patikrinti jau pripažintų koncepcijų „tikrumą“. Teisės interpretavimas buvo ir lieka teisinio diskurso aktualija – nuolat pasitikrinama, ar einama tinkamu keliu. Ir nors daugelyje konstitucionalistų darbų pabrėžiami konstitucinės interpretacijos ypatumai, ją lyginant su ordinarinės teisės aiškinimu, nuolat susiduriame ir su požiūriu, kad didesnio jų skirtingumo nėra.

Konstitucija – visos nacionalinės teisinės sistemos pagrindas, todėl teisinio aiškinimo teorijoje jos aiškinimas negali būti laikomas neesminiu dalyku. Šio akto aiškinimo klausimai svarbūs ne tik teoriniu, bet ir teisinės praktikos požiūriu. Nuolatos keliamas klausimas, kiek ir kaip Lietuvos Respublikos Konstitucijos oficialus aiškinimas prisideda prie jos preambulėje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio įgyvendinimo, kaip naudojamų aiškinimo technikų rezultatai yra vertinami visuomenėje. Tuo labiau kad „vertybinių karų“, ypač jei kalbama apie žmogaus teisių apsaugos konstitucinius standartus, kontekste girdėti siūlymų nesekti „konstitucinio aiškinimo madomis“[2], o teisinėje literatūroje net baiminamasi dėl pernelyg laisvo Konstitucijos aiškinimo, teisinio teksto įsakmumo sumenkinimo[3].

Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinę kontrolę, užtikrina Konstitucijos viršenybę Lietuvos teisinėje sistemoje. Tokia kontrolė veiksminga tik naudojant visas konstitucinio veikimo priemones, pirmiausia – oficialų Konstitucijos aiškinimą. Su tuo susijęs klausimas, ar galima pasitelkiant įprastą ordinarinei teisei aiškinti skirtą mechanizmą atskleisti visus konstitucinio reguliavimo aspektus. Taip išeiname į konstitucinės interpretacijos taikymo problemas. Konstitucijos aiškinimą suvoksime kaip kryptingo veikimo procesą, kuriame regime aiškinimo strategijos pasirinkimą, su tos strategijos įgyvendinimu susietų teisinio aiškinimo metodų, technikų, principų ar taisyklių derinių panaudojimą ir gautus tokio aiškinimo rezultatus. Šį procesą suprasti galima tik operuojant modernaus konstitucionalizmo koncepcijomis, teisės moksle ir praktikoje vartojamomis kategorijomis, matant aiškinimo objekto ir subjekto, taip pat paties aiškinimo ypatumus ir jų ryšį su aiškinimo rezultatais.

Konstitucijos aiškinimas – būtinas jos taikymo elementas. Todėl suprantamas įvairių šalių teisės mokslininkų dėmesys šiai problematikai[4]. Ir Lietuvoje įvairūs Konstitucijos aiš-

---

[2] Tokios diskusijos pavyzdys būtų grupės kritiškai nacionalinės konstitucinės jurisprudencijos atžvilgiu nusiteikusių Seimo narių inicijuota 2025 m. liepos 2 d. diskusija dėl Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimo dėl bendro gyvenimo nesudarius santuokos (partnerystės) instituto (žr. 2025-07-02 Diskusija dėl Konstitucinio Teismo: kaip atkurti pasitikėjimą, *Atviras Seimas*, https://www.youtube.com/watch?v=ARTa_7vbEOk&t=7676s).

[3] Žr. Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*, trečias leidimas (Vilnius: Justitia, 2009), 371-372.

[4] Norėčiau išskirti tik keletą darbų: *L'interprétation constitutionnelle*, sous la direction de Ferdinand Mélin-Soucramanien (Paris: Dalloz, 2005); *Interpreting Constitutions*, A Comparative Study, edited by Jeffrey Goldsworthy (Oxford: Oxford University Press, 2007); Aharon Barak, *Purposive Interpretation in Law*, translated by Sari Bashi (Prinston: Prinston University Presss, 2005); Ronald Dworkin, *Principo reikalas*, vertė Karolis Klimka (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006); Anthony J. Bellia Jr.and Bradford R. Clark, „The Constitutional Law of Interpretation", *Notre Dame Law Review,* 98, 2 (2022): 519-616.

kinimo aspektai nagrinėti ne viename darbe[5]. Tiesa, konstitucinės interpretacijos specifiškumo, lyginant su įstatymų ar kitų ordinarinės teisės aktų aiškinimu, klausimas kol kas mažai tyrinėtas[6].

Straipsnio pavadinimas nulėmė ir nagrinėjimo kelią: pirma aptarsime konstitucijos aiškinimo specifikos neigėjams (pasirinkti trys autoriai) būdingus teiginius, tuomet bandysime atskleisti, kaip konstitucijos, šalies aukščiausiosios pirminės ir steigiančiosios teisės, ypatingumas lemia vienokią ar kitokią jos aiškinimo specifiką ar ypatumus. Tai galėtų būti kontrargumentai, nukreipti prieš pirmąjį požiūrį. Aptarsime šiuos klausimus: sąvokų, susijusių su teisės ir konstitucijos aiškinimu, vartojimas, konstitucijos ir ordinarinės teisės interpretavimo santykių suvokimo koncepcijos, argumentai, kuriais grindžiami kritiški požiūriai į konstitucijos aiškinimo specifiką, konstitucijos nuostatose tiesiogiai įtvirtinti ir iš konstitucijos kylantys konstitucijos aiškinimo reikalavimai, konstitucija kaip ypatingas teisės šaltinio ir konstitucinės interpretacijos objektas, konstituciją aiškinantys subjektai ir oficialus konstitucijos aiškinimas, konstitucijos aiškinimo strategijos ir metodikos klausimai. Tikiuosi, kad šių klausimų nagrinėjimas padės išsiaiškinti, kiek pagrįstas požiūris į konstitucijos aiškinimo specifiką ir ko verti šios koncepcijos kritikų argumentai. Ieškant atsakymų bus svarbi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kuriam patikėta mūsų šalies Konstitucijos oficialaus aiškinimo misija, jurisprudencija.

Tyrime bus taikomi įvairūs teisinio pažinimo metodai, kurie, tikėkimės, padės atskleisti svarbius nagrinėjamo klausimo aspektus.

Pirmiausia, prieš imdamiesi konstitucinės teisės moksle nuolat iškylančio konstitucinės interpretacijos specifiškumo klausimo nagrinėjimo, turime susitarti dėl straipsnyje vartojamų sąvokų sampratos.

---

[5] Egidijus Kūris, „Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma“, *Teisės problemos*, 41,3 (2003): 8-32, id. „Konstitucija kaip teisė be spragų“, *Jurisprudencija*, 90, 12 (2006): 7-14, id. „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“, iš *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje* (Vilnius: LR KT, 2002), 8-132.; Vytautas Sinkevičius, „Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos“, *Jurisprudencija*, 67, 59 (2005): 7-19; Ernestas Spruogis, „Teisės aiškinimo probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija*, 86, 6 (2006): 56-62; Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Vilnius: Registrų centras, 2010); Toma Birmontienė, „Konstitucinio Teismo aktų, kaip teisės šaltinių konstitucinės doktrinos bruožai“, iš *Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis* (Vilnius: LR KT, 2014), 180-197; Dainius Žalimas, „Lietuvos Respublikos Konstitucija-jurisprudencinė Konstitucija“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas. Ištakos, raida ir dabartis*, (Vilnius, LR KT, 2018), 252-334; Vaidotas A. Vaičaitis, „Konstitucijos interpretavimo samprata“, iš *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos* (Vilnius: VU leidykla, 2020), 115-133; Ernestas Spruogis, „Kokias neteisines priemones Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas naudoja savo argumentacijoje?“, *Jurisprudencija*, 27, 1 (2020): 31-57.

[6] Žr. Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos“, iš *Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas*. Baltijos ir Skandinavijos konferencijos medžiaga (Vilnius: LR KT, 2002), 234-257.

1. SĄVOKOS, SUSIJUSIOS SU KONSTITUCIJOS AIŠKINIMU. TRYS KONSTITUCIJOS IR ORDINARINĖS TEISĖS INTERPRETAVIMO SANTYKIŲ SUVOKIMO KONCEPCIJOS

Žodis „aiškinimas“ suprantamas kaip reiškinio prasmės, esmės nustatymas, o „teisės aiškinimas“ (teisės interpretacija) – kaip teisės šaltinių prasmės ir turinio atskleidimas. Vieni teisės aiškinimą traktuoja kaip pažinimo aktą, kitiems jis gali būti valinis aktas, treti gali įžvelgti abi savybes. Pastarąjį aiškinimą suvoksime kaip šaltinio pažinimą su galimybe „sudėtingais atvejais“, kai tekstas leidžia pasirinkti vieną iš kelių jo aiškinimų, apsispręsti dėl prioriteto.

Konstitucinio akto ir jo nuostatų prasmei ir turiniui atskleisti vartojamos sąvokos „konstitucijos aiškinimas“, „konstitucijos interpretavimas“ ar „konstitucinė interpretacija“. Pirmosios dvi – tapatūs sinonimai, tik antras dėmuo vienu atveju įvardijamas lietuviškos kilmės žodžiu, o kitu atveju jo reikšmės ieškome tarptautinių žodžių žodyne. O „konstitucinė interpretacija“ vienais atvejais vartojama kaip minėtų dviejų sąvokų sinonimas, o kitais teigiama, kad toks įvardijamas žymi tiek aiškinimo objekto, tiek paties aiškinimo ypatingumą[7]. Kadangi Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vyrauja sąvoka „Konstitucijos aiškinimas“, tą sąvoką vartosime kaip pagrindinę, tačiau nevengsime ir *konstitucinės interpretacijos* kategorijos (tiek cituojant, tiek norint pabrėžti aptariamo aiškinimo ypatumus).

Taip pat susidursime su giminingomis kategorijomis, kaip antai *teisės aiškinimo metodai, principai, taisyklės ar technikos* (pirmoji akcentuoja aiškinimo būdą, kitos – to aiškinimo svarbiausias taisykles, aiškinimui keliamus tam tikrus reikalavimus ar mokėjimą naudotis tais būdais), jų vartojimą lems kontekstas.

Konstitucijos aiškinimas dažniausiai suvokiamas kaip teisės aiškinimo metodų taikymas siekiant atskleisti konstitucinio akto prasmę ir turinį. Visgi į aiškinimą reiktų žvelgti kiek plačiau, pamatyti ir aiškinimo strategiją, ir įprastus, ir specifinius aiškinimo metodus ar jų derinius ir kriterijus (konkretinimo, pusiausvyros tarp principų ir vertybių išvedimo, evoliucinio aiškinimo ir kt.), ir tokio aiškinimo rezultatą. Taip suvokiant konstitucijos aiškinimą neužtenka nagrinėti vien teisinių aiškinimo metodų (kitaip sakant, interpretacinių operacijų) taikymą, reikia matyti vieno teisinio teksto virtimą kitu, teisminio sprendimo formą turinčiu teisiniu tekstu, kuriame suformuota oficiali konstitucinė doktrina, išaiškinanti konstitucinių normų ir principų prasmę ir turinį. Kartais tokia *konstitucinė interpretacija* suprantama kaip viena iš platesnės sąvokos *konstitucinė argumentacija* rūšių, kai platesnė sąvoka apima ne tik teisinius teiginius, bet ir jų teisingumo paaiškinimą. Konstitucijos aiškinimas suprantamas ir kaip joje įtvirtintos konstitucinės teisės taikymo elementas. Tai vienas iš argumentų, kuriuo grindžiamas oficialaus konstitucijos aiškinimo reikšmingumas.

Galima kalbėti ir apie įvairias konstitucijos aiškinimo rūšis. Iš tų rūšių mūsų tyrimui svarbūs *mokslinis doktrininis* (būdingas mokslinės minties atstovams), *institucinis* (valdžios

[7] T.y. kalbama apie konstitucijos konstitucinį aiškinimą, pabrėžiant tiek konstitucijos kaip aiškinimo objekto, tiek ir tam objektui būdingo aiškinimo specifiškumą.

institucijų) ir *oficialusis* (Lietuvoje tai būtų visiems privalomas ir galutinis Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuluotas konstitucinių nuostatų atskleidimas) konstitucijos aiškinimai.

Autoriai, pripažįstantys konstitucijos aiškinimo ypatingumą, kalba apie „konstitucijos interpretavimo specifiką", „konstitucijos aiškinimo ypatumus" ar „savitumus", konstitucijos aiškinimą vadina „specifine teisinio aiškinimo forma" ar „ypatingu teisinio aiškinimo atveju". Bendro sutarimo dėl tokio aiškinimo specifiškumo laipsnio nėra, aišku tik viena – konstitucijos aiškinimas (konstitucinė interpretacija) yra teisinio aiškinimo atvejis, turintis tam tikrų ypatingų ar savitų bruožų. Nekalbama apie visišką konstitucijos ir ordinarinės teisės aiškinimų skirtingumą, tik pripažįstami pirmojo savitumai (dėl kurių skaičiaus nesutariama). Konstitucijos aiškinimas – teisinis aiškinimas, tačiau turintis ir jam būdingų savitų bruožų.

Galima skirti tris konstitucijos ir ordinarinės teisės aiškinimo santykių suvokimo koncepcijas.

Pagal pirmąją konstitucija aiškinama remiantis teisei būdingais bendrais aiškinimo metodais, didesnių konstitucijos ir įstatymų bei kitų ordinarinės teisės aktų aiškinimo skirtumų nėra, nes konstitucijos interpretavimo ir taikymo technika iš esmės yra tokia pati kaip paprastų įstatymų ar poįstatyminių aktų.

Antroji pozicija: „Konstitucijos aiškinimo užduotis iš esmės skiriasi nuo įstatymo aiškinimo užduoties"[8]. Tai Kanados Aukščiausiojo Teismo sprendimo teiginys. Tokią išvadą darantiems teisėjams konstitucijos ir ordinarinės teisės aiškinimo skirtumai yra akivaizdūs.

Trečioji – tarpinė pozicija. „Konstitucijos interpretacija iš dalies skiriasi nuo ordinarinio įstatymo interpretacijos"[9], tačiau tas skirtingumas vienais atvejais siejamas tam tikrais papildomais aiškinimo elementais, o kitais teigiama, kad jei matysime vien konstitucijai aiškinti taikomus teisės aiškinimo metodus (kalbama apie vadinamąjį mokslinį interpretavimą[10]), tai šioje srityje vietos konstitucinės interpretacijos specifikai nėra, bet pripažįstama,

---

[8] „The task of expounding a constitution is crucially different from that of construing a statute"/„L'interprétation d'une constitution est tout à fait différente de l'interprétation d'une loi". Tai Kanados Aukščiausiojo Teismo *Hunter v. Southan Inc*. sprendimo nuostata (*Hunter v. Southan Inc.* 1984-09-17, 2 R C S 145, Nr. 17569, 155, https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/5274/1/document.do. Cituotą mintį šis teismas plėtoja taip: įstatyme apibrėžiamos dabartinės teisės ir pareigos, jis gali būti lengvai priimtas ir taip pat lengvai pakeistas. Konstitucija, priešingai, yra redaguojama žvelgiant į ateitį. Ja siekiama nustatyti nuolatinius rėmus vyriausybės valdžios legitimiam vykdymui, prie jos yra prijungiami Bilis ar Teisių chartija, skirti individualių teisių ir laisvių nuolatinei apsaugai. Kai priimamos, šios nuostatos negali būti lengvai panaikintos ar pakeistos. Taigi laikui bėgant jos turi evoliucionuoti taip, kad atitiktų naujas socialines, politines ir istorines realijas, kurių konstitucinio teksto autoriai neįsivaizdavo. Teismai yra konstitucijos saugotojai ir jie turi atsižvelgti į tuos veiksnius aiškindami konstitucines nuostatas.

[9] Arnold Rainer, „Allemagne. Table ronde: Juge constitutionnel et interprétation des normes", *Annuaire international de justice constitutionnelle*, 33 (2018):121. Ten pat šis autorius pratęsia mintį: „Konstitucija turi būti suprantama kaip funkcinė vienovė, kuriai žmogaus orumas yra aukščiausioji valstybės tvarkos vertybė. Iš to kyla būtinybė harmonizuoti konstitucinių normų visumą, arba konkrečiu atveju, keletą konfliktuojančių konstitucinių vertybių, norint pasiekti optimalų rezultatą, praktiškai suderinant šias normas"

[10] Jis suprantamas tik kaip pažinimas, kuriuo siekiama nustatyti įvairias konstitucinių nuostatų reikšmes.

kad jei operuosime platesne sąvoka „konstitucinė argumentacija“, tuomet galima kalbėti apie aiškinimo specifiką[11].

Taigi – trys požiūriai. Pripažįstama, kad dominuoja antrasis požiūris (tiksliau, jo variantai), kurio atstovams interpretavimo strategijos, taikomų metodų, jų derinių, aiškinimo kriterijų ar elementų specifiškumas leidžia kalbėti apie konstitucijos aiškinimo specifiką ar bent ypatumus. Vis dėlto ginčas anaiptol nėra pasibaigęs. Kartkartėmis vėl iškyla pirmoji ar trečioji pozicija. Žinoma, skiriasi teisinės mokyklos, valstybės, autoriai, argumentavimo keliai. Toliau aptarsime kelių autorių, neigiančių konstitucinės interpretacijos ir teisinės interpretacijos skirtingumą, požiūrius ir tokiai pozicijai būdingus teiginius. Paskui aiškinsimės, ar konstitucijos, šalies aukščiausiosios pirminės steigiamosios teisės, ypatingumas gali lemti vienokią ar kitokią jos aiškinimo specifiką. Visų pirma remsimės Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, kuriam patikėta Lietuvos Konstitucijos oficialaus aiškinimo misija, jurisprudencija.

2. KONSTITUCIJOS AIŠKINIMO SPECIFIKOS KRITIKA

Reikia paaiškinti, kodėl pasirinkti konkretūs autoriai: Riccardo Guastini, Massimo Luciani ir Dúber Armando Celis Vela. Pirmiausia dėl to, kad savo darbuose jie labai aiškiai ir motyvuotai pagrindžia konstitucinės interpretacijos skirtumų, lyginant su ordinarinės teisės aiškinimu, nebuvimą. Antra, šie autoriai tokias išvadas daro išanalizavę ne kokios nors vienos šalies konstitucinio teismo patirtį, bet disponuodami platesniu tyrimų lauku. Štai Massimo Luciani savo požiūrį išdėstė turėdamas prieš akis 2017 m. surengto tarptautinio apskritojo stalo konstitucinės interpretacijos klausimais dalyvių pranešimus (tiesa, Luciani pripažįsta, kad jo išvados nesutampa su daugelio konstitucinių teisėjų požiūriu). Kitas autorius – Riccardo Guastini, žinomas konstitucinių aktų aiškinimo teorinių klausimų tyrinėtojas, o Dúber Armando Celis Vela savo straipsnio išvadas grindžia daugelio Europos ir Lotynų Amerikos konstitucinės justicijos institucijų praktika. Trečia, minėtų autorių tyrimai yra palyginti neseni (gal tik Riccardo Guastini darbas[12] pasirodęs kiek anksčiau, nors jo *Lezioni di teoria costituzionale* prancūziškas vertimas *Leçons de théorie constitutionnelle*, išleistas 2010 m., ko gero, cituojamas dažniau nei originalas), Massimo Luciani išvados išspausdintos 2018 m., o Dúber Armando Celis Vela straipsnis „Teiginys apie konstitucinio interpretavimo specifiškumą“ publikuotas 2021 m. Ketvirta, minimus autorius sieja argumentacijos ir daromų išvadų panašumas (nepaisant kai kurių skirtumų), jų tyrimų teiginiai ir išvados leidžia juos laikyti tipiškais konstitucijos aiškinimo specifikos neigimo atstovais.

[11] Apie tai žr. Thomas Hochmann, „Interpréter la Constitution“, *Pouvoirs*, 87 (2023): 117-123.

[12] Riccardo Guastini, *Lezioni di teoria costituzionale* (Torino: Giappichelli, 2001), o knygos vertimas į prancūzų kalbą, kuriuo naudojosi šio straipsnio autorius: Riccardo Guastini, *Leçons de théorie constitutionnelle*, traduit de l'italien par Véronique Champeil-Desplats (Paris: Dalloz, 2010). Beje, R, Guastini yra parašęs skyrių apie konstitucijos interpretavimą *Tarptautinio konstitucinės teisės traktato* l tome (žr. Riccardo Guastini, „L'interprétation de la Constitution“, iš *Traité international de droit constitutionnel*, Michel Troper et Dominique Chagnollaud, tome 1 (Paris: Dalloz, 2012), 465-503).

Pirmasis iš aptartų autorių, kritikuojančių konstitucinės interpretacijos specifiškumą, yra *Scuola di Genova* atstovas Riccardo Guastini. Jis nesutinka, kad konstitucijos aiškinimas radikaliai skiriasi nuo įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo, ir neigia, kad konstituciniam aiškinimui reikalingi specialūs metodai ar skirtingos aiškinimo technikos. R. Guastini pasirinktas kritikos kelias toks: jis išdėsto galimus argumentus dėl konstitucinio aiškinimo specifiškumo ir paskui paaiškina, kodėl jie visi yra atmestini[13].

Pagal R. Guastini pirmas argumentas yra susijęs su požiūriu, kad konstitucinių aktų tekstai skiriasi nuo kitų norminių teisės aktų dėl to, kad konstitucijos reguliavimo objektas yra tai, kas vadinama „konstitucine materija"[14] (dauguma autorių ją identifikuoja kaip valdžios organizaciją ir jos padalijimą ir valstybės bei asmens santykius). Vis dėlto, pasak R. Guastini, ne visi šie santykiai yra sureguliuoti vien konstitucijos, nemažai jų reguliuoja ir įstatymai (pvz., rinkimų įstatymai). Todėl kai vienu metu taikomi konstituciniai aktai ir įstatymai, apie bet kokią konstitucinės interpretacijos specifiką dėl reguliavimo objekto negalima kalbėti.

Antru argumentu dėl konstitucijos ir ordinarinės teisės aktų aiškinimo skirtingumo laikytini teiginiai apie konstitucijos ir įstatymų bei kitų aktų normatyvinį turinį. Pasak konstitucinės interpretacijos specifikos šalininkų, konstituciniai aktai neapsiriboja vien normomis, juose įtvirtinami principai ir skelbiamos vertybės. Į tokį aiškinimą R. Guastini reaguoja taip: ir ordinariniuose įstatymuose galima įtvirtinti principus (kaip pavyzdį jis nurodo civilinius ar baudžiamuosius kodeksus), todėl ir šiuo atveju ypatingų konstitucijos aiškinimo technikų klausimas atmestinas.

Trečias argumentas: konstitucinius aktus nuo kitų norminių teisės aktų skiria jų objektas, nes konstitucijoje reguliuojami „politiniai santykiai" (tai kitas aspektas negu „konstitucinė materija"), todėl konstitucija turi būti aiškinama naudojant metodus, kurie leistų šio akto tekstui prisitaikyti prie besikeičiančių politinių santykių (susiduriame su „evoliuciniu" arba „dinaminiu" konstitucijos aiškinimu). Visgi, pasak R. Guastini, tokiais argumentais įrodyti konstitucinio aiškinimo specifikos negalima, nes politiniai santykiai reguliuojami ne vien konstitucijoje, bet ir įstatymuose, be to, ne visos konstitucinės normos skirtos politiniams santykiams reguliuoti. R. Guastini pažymi, kad keičiasi ne tik politiniai, bet ir socialiniai, ekonominiai ir kitokie santykiai, reguliuojami įstatymais ir kitais ordinarinės teisės aktais.

Ketvirtas argumentas – konstituciniai aktai priimami ilgam laikui, jų reguliavimui būdingas stabilumas, todėl juos sunku pakeisti. Tai lemia, kad konstitucinės sistemos evoliuciją užtikrina ne tik konstitucijos pataisos, bet ir konstitucinė interpretacija, plėtojanti konstitucinių nuostatų ir principų ankstesnį aiškinimą. Riccardo Guastini įsitikinimu, šis argumentas yra „silpnas", jis primena, kad ne vienas civilinis kodeksas (pvz., vadinamasis Napoleono kodek-

[13] Riccardo Guastini, *Leçons de théorie constitutionnelle*, traduit de l'italien par Véronique Champeil-Desplats (Paris: Dalloz, 2010), 210-214.

[14] Riccardo Guastini nurodo du šio argumento šaltinius; Andrei Marmor, *Interpretation and Legal Theory*, 2 ed. (Oxford and Portland, Hart Publishing 2005), 9 skyrius; Giuseppe Ugo Rescigno, „Interpretazione costituzionale e positivismo giuridico", *Diritto pubblico*, 1 (2005): 19-48.

sas) savo galiojimo amžiumi gali pralenkti nacionalinę konstituciją. Be to, jo nuomone, konstitucijos keitimas dėl visuomenės gyvenimo pokyčių priklauso konstitucijos keitimo valdžiai, o ne konstitucijos aiškintojų kompetencijai.

Kitas aptariamas autorius – Massimo Luciani[15] – viename iš 2017 m. rugsėjo 8-9 d. tarptautinio apskritojo stalo „Konstitucinis teisėjas ir normų interpretacija" apibendrinamųjų pranešimų[16] pirmiausia iškėlė teorinę problemą, kurios esmė – kaip atsakyti į klausimą, ar konstitucinė interpretacija turi jai būdingų savybių, pagal kurias ją galima skirti nuo ordinarinės teisės aiškinimo. Jo manymu, argumentus, kuriais grindžiamas teigiamas atsakymas į tokį klausimą, galima suvesti į penkis suvestinius argumentus (tai *neapibrėžtumo, atitikimo, politinio turinio, konstitucijos griežtumo* ir *vertybinis* argumentai). Išdėstęs kiekvieną tokį argumentą, jis pateikia ir kritišką jo įvertinimą.

M. Luciani teigia, kad pagal *neapibrėžtumo argumentą* konstitucinė interpretacija nuo įstatymo interpretavimo skiriasi dėl ypač neaiškių, neapibrėžtų konstitucinių nuostatų, palyginti su įstatymų formuluotėmis. Visgi, šio autoriaus nuomone, toks teiginys neturi rimto pagrindimo, nes ir įstatymuose galima rasti nemažai bendrų, neaiškių formuluočių, o konstitucijose yra nemažai detalaus reguliavimo.

Pagal *atitikimo argumentą* konstitucinė interpretacija yra specifinė interpretacija, nes leidžia sukurti „hermeneutinį įstatymų aiškinimo pagal jų atitiktį konstitucinėms normoms kanoną"[17]. Visgi M. Luciani pažymi, kad tai silpnas argumentas, nes interpretavimas pagal atitiktį konstitucijai kyla iš pačios konstitucijos, o ne iš konstitucinės interpretacijos teorinių ar praktinių reikalavimų.

Pagal *politinio turinio* argumentą konstitucinei interpretacijai būdingos savitos taisyklės, nes aiškinimo šaltinis persmelktas politinių pasirinkimų ar sprendimų, lemiančių politinius padarinius. Pasak M. Luciani, tai prieštaringas argumentas, nes jis, nors artimas vertybiniam argumentui, yra mažiau tikslus teoriniu požiūriu ir techniškai abejotinas.

Konstitucijos griežtumo argumentas siejamas su evoliuciniu aiškinimu, kuris, M. Luciani nuomone, yra prieštaringas, nes ir įstatymo interpretavimas gali evoliucionuoti.

Paskutinis – *vertybinis argumentas*, pagal kurį tik konstitucija išreiškia valstybiškai organizuotos visuomenės vertybinę sistemą. Vertintojas daro tam tikrą išlygą, jis pažymi, kad tai labiau įtikinama pozicija nei ankstesnės. Vis dėlto ir jos nepakanka norint įrodyti skirtingą konstitucinės interpretacijos prigimtį, nes ir įstatymai gali išreikšti vertybes. Tiesa, autorius pripažįsta, kad tik viena konstitucija gali identifikuoti ir įtvirtinti vertybes kaip tokias.

Massimo Luciani daro išvadą, kad konstitucinė interpretacija „skiriasi nuo kitų šaltinių

---

[15] Romos *La Sapienza* universiteto konstitucinės teisės profesorius, nuo 2025 m. Italijos Konstitucinio Teismo teisėjas.

[16] Massimo Luciani, „Les fondements théoriques de l'interprétation des normes par le juge constitutionnel", *Annuaire international de justice constitutionnelle*, 33 (2018): 495-500.

[17] Massimo Luciani, *supra note*, 16: 497- 498. Autorius nurodo, kad Lenkijos pranešime toks aiškinimas vadinamas „prokonstitucine interpretacija" (žr. Miroslav Granat, „Rapport polonais, table ronde „Juge constitutionnel et interprétation des normes", *Annuaire international de justice constitutionnelle*, 33 (2018): 413).

interpretavimo vien kiekybiniais, bet ne kokybiniais aspektais“[18], kad jos skirtingumas susijęs tik su bruožais, kuriuos galima kvalifikuoti tik kaip „ontinius“ (t. y. susijusius su konkrečia esamybe), o ne „ontologinius“ (kurie susiję su esme). Nors konstitucijai kaip interpretavimo objektui būdingas didesnis neapibrėžtumas, aksiologinis turtingumas, tačiau to nepakanka jos interpretavimo esmės skirtingumui įrodyti. Kartu šis autorius pažymi, jog paprastai patys konstitucinių teismų teisėjai mano, kad jų konstitucijos interpretavimo veikla yra ypatinga ir skiriasi nuo ordinarinės teisės aiškinimo.

Trečiasis autorius, Dúber Armando Celis Vela[19], straipsnyje, kuriame nagrinėjamas konstitucinės interpretacijos specifiškumo klausimas, pažymi, kad konstitucinės interpretacijos specifikos šalininkai skelbia, jog tradicinių teisinio aiškinimo technikų nepakanka arba jos yra netinkamos norint atskleisti konstitucijos esmę. Visgi, jo nuomone, teiginys apie konstitucinės ir ordinarinės teisės interpretavimo skirtingumą yra „nei empiriniu požiūriu tikras, nei normatyviniu požiūriu įtikinamas“[20].

D. A. Celis Vela nurodo, kad šių dienų konstitucionalistai dažnai pabrėžia konstitucinės interpretacijos specifiką, tačiau toks teiginys įvairių autorių motyvuojamas nevienodai. Jis pabando išdėstyti argumentus, kuriais grindžiamas konstitucinės interpretacijos specifiškumas, vėliau juos vertina kritiškai ir teigia, kad konstitucinė interpretacija iš esmės nesiskiria nuo ordinarinės teisės aiškinimo.

Pasak D. A. Celis Vela, konstitucijos aiškinimo specifiškumas teisinėje literatūroje siejamas su tokiais principiniais argumentavimo mazgais: 1) konstitucijos savybėmis; 2) privilegijuoto aiškintojo buvimu; 3) specialių aiškinimo technikų būtinumu.

Pirmasis argumentavimo mazgas susijęs su konstitucijai būdingais bruožais, kurie ją skiria nuo įsteigtosios valdžios priimtų aktų, todėl ordinarinės teisės aiškinimo formų nepakaks arba jos netiks konstituciniam turiniui atskleisti (tuo labiau kad ordinarinė teisė pirmiausia aiškinama gramatiškai, konstitucinėms nuostatoms tai netinka, nes jose įkūnytas didelis skaičius konstitucinių principų, kuriems atskleisti reikia kitokio aiškinimo kelio).

Konstitucijos aiškinimo ypatingumą lemia tokie konstitucijai būdingi bruožai: a) *kalbos ypatumai* (daugelis konstitucinių nuostatų labai bendro pobūdžio, abstrakčios, neapibrėžtos, tai ateities vizija, o ne statika); b) *normatyvinė specifika* (konstitucijoje yra įtvirtintos įvairių rūšių normos, principai ir vertybės, o būtent dėl principų ir vertybių konstitucinio teksto aiškinimas yra specifinis); c) *hierarchinis konstitucijos ypatingumas* (jos aukščiausioji vieta teisinėje sistemoje, ji – pagrindinis politinės visuomenės susitarimas, ją sudaro aukščiausios galios teisės normos, kurių aiškinimo padariniai jaučiami visuose teisės lygiuose). Pasak D. A. Celis Vela, konstituciją aiškinančių konstitucinių teismų sprendimų poveikis akivaizdus, jie teisiniu

[18] Massimo Luciani, *supra note*, 16: 498.

[19] Lotynų Amerikos universiteto (Medeljinas, Kolumbija) profesorius.

[20] Dúber Armando Celis Vela, „La tesis sobre la especificidad de la interpretación constitucional“, *International Journal of Constitutional Law*, 19, 4 (2021): 1289, https://watermark02.silverchair.com/moab104.pdf?token=AQECAHi208BE49Ooan9kkhW_ Ercy7Dm3ZL_9Cf3qfKAc485ysgA.

būdu sprendžia politinius ir moralinius konfliktus. Konstitucijos aiškinimo ypatumus lemia jos aukščiausias rangas, maksimali politinė galia ir konstitucijos turinio reikšmingumas, jis nustato teisėkūros teisinėje sistemoje pagrindus ir t. t.

Antrasis konstitucijos specifiškumo aiškinimo mazgas – *privilegijuotas aiškintojas*. Tai konstitucinis teismas ar panaši teisminė institucija, kuriai priklauso paskutinio žodžio teisė. Toks teismas, priimdamas interpretacinius sprendimus, modifikuoja konstituciją. Taigi konstitucijos pakeitimai yra ne tik jos pataisos, bet ir oficialaus aiškintojo interpretaciniai sprendimai. Žinoma, aiškintojas turi ne tik nustatyti konstitucinę prasmę, bet ir pateikti argumentus dėl aiškinimo pasirinkimų. Vis dėlto metodologiniu ir aprašomuoju požiūriu konstitucinė interpretacija ir įprastinė teisinė interpretacija yra panašūs aiškinimo veiksmai.

Paskutinė argumentų grupė susijusi su *specifinių aiškinimo technikų* naudojimu. Ordinarinės teisės aiškinimo kanonai susiformavo XIX amžiuje, o šiuolaikinei konstitucijai aiškinti reikia naujų aiškinimo formų. Kalbinės ir normatyvinės konstitucinio teksto ypatybės reikalauja specifinių aiškinimo priemonių. Išryškėjo visa serija metodų, taisyklių arba principų, skirtų konstitucijai atskleisti (pvz., K. Hesse pasiūlė tokius konstitucinio aiškinimo principus: *konstitucijos vieningumą, praktinę konkordanciją*[21], *funkcinę korekciją, integralųjį veiksmingumą, normatyvinę konstitucijos jėgą*, o štai A. Barakas pasisakė už platų *teleologinio (tikslinio) aiškinimo* naudojimą).

D. A. Celis Vela, kalbėdamas apie teorinius konstitucijos aiškinimo specifikos aspektus[22], teigia, kad būtina išsiaiškinti tos specifikos priežastis ir jos tipą. Šio autoriaus išvados yra tokios: konstitucinis teismas savo sprendime aiškina ir konstituciją, ir įstatymą, tačiau konstitucijai reikia specifinio, o įstatymui – kitokio aiškinimo, bet, jo manymu, tai būtų absurdas. Toks kelias teismui netinka, todėl konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas atmestinas. Autorius pripažįsta, kad yra konstitucinio aiškinimo ypatumų (pvz., konstitucinių principų ir vertybių aiškinimas), bet argumentų juos pripažinti iš esmės skirtingais nuo ordinarinės teisės aiškinimo nepakanka. Be to, tam tikros technikos, dažnai pasitelkiamos aiškinant konstituciją, gali būti naudojamos ir kitiems teisės šaltiniams aiškinti. Taigi konstitucinė interpretacija nėra iš esmės skirtingas procesas nei ordinarinės teisės aiškinimas. O pats konstitucinės interpretacijos specifikos iškėlimas, jo nuomone, prasmingas tik pateisinant konstitucinių teismų diskrecinius sprendimus.

D. A. Celis Vela pažymi, kad konstitucijai būdingų kalbos ir semantikos savybių galima rasti ir kituose teisės šaltiniuose. Su hierarchine konstitucijos padėtimi galima sieti tik konstitucinio interpretavimo padarinius, o ne konstitucinių nuostatų aiškinimo operacijas. Argumentų, kad konstitucija – ypatingas teisės šaltinis, kad jos formulavimo technika specifi-

[21] Apie galimybes taikyti šį principą žr. Artūrs Šuspāns, „Konrad Hesse's praktische Konkordanz as a Method of Balancing Constitutional Rights in the Lithuanian and Latvian Legal Systems", *Teisė*, 134 (2025): 180-188.

[22] Papildomai jis pažymi, kad meta-teoriniai aspektai irgi svarbūs konstitucinės interpretacijos sričiai apibrėžti ir teigia, kad konstitucijos ir interpretavimo technikų santykis gali būti formuluojamas analitinėmis, empirinėmis ar normatyvinėmis kategorijomis.

nė, nepakanka, kad būtų galima teigti, jog konstitucijos interpretacija yra kitokios prigimties. Pažymėtina, kad konstitucinės ir ordinarinės teisės aiškinimo skirtingumas neretai grindžiamas supaprastintu ordinarinės teisės aiškinimo suvokimu. Bendra išvada tokia: „Interpretacinė veikla priklauso ne nuo šaltinių tipo, o nuo sprendžiamų interpretavimo problemų.“[23] D. A. Celis Vela, kaip ir pirmiau aptarti autoriai, daro identišką išvadą, kad tarp konstitucinės interpretacijos ir ordinarinės teisės interpretacijos yra kiekybinių, bet ne kokybinių skirtumų.

Aptartus autorius sieja pripažinimas, jog konstitucinė interpretacija turi savitų bruožų, tačiau jų negalima laikyti pakankamais, kad būtų galima pripažinti kokybinį konstitucinės ir ordinarinės teisės interpretavimo skirtingumą. Todėl pabandykime į tokius konstitucinės interpretacijos specifiškumo paneigimo argumentus pažvelgti kritiškai. Į konstitucinę interpretaciją žvelgsime ne kaip į mechaninį teisinio aiškinimo metodų taikymą, bet kaip į vientisą procesą, prasidedantį aiškinimo strategijos pasirinkimu, tos strategijos įgyvendinimą užtikrinančių teisinio aiškinimo metodų, technikų ar taisyklių derinių taikymą ir aiškinimo rezultato įtvirtinimą konstitucinėje jurisprudencijoje. Mus domins, kaip konstitucijos, šalies aukščiausiosios pirminės steigiamosios teisės, ypatingumas gali lemti vienokią ar kitokią jos aiškinimo specifiką ar ypatumus. Pirmiausia nukreipsime žvilgsnį į konstitucinio akto tekstą, tiksliau, į jame tiesiogiai įtvirtintus ar iš jo kylančius aiškinimo reikalavimus.

3. KONSTITUCIJOJE TIESIOGIAI ĮTVIRTINTI IR IŠ JOS KYLANTYS KONSTITUCIJOS AIŠKINIMO REIKALAVIMAI

Būtų idealu, jeigu pačiose moderniosiose konstitucijose būtų fiksuojamos svarbiausios jų aiškinimo taisyklės. Deja, tokios nuostatos – retas dalykas. Be to, paprastai tos taisyklės būna susijusios tik su tam tikrų konstitucinio teksto dalių ar jų nuostatų atskleidimo ypatumais.

Pirmiausia galima prisiminti JAV Konstitucijos IX pataisą[24], kurioje skelbiama, kad tam tikrų teisių išvardijimas Konstitucijoje neturi būti aiškinamas kaip kitų žmonių teisių paneigimas ir sumažinimas. Kitas pavyzdys – 1978 m. Ispanijos Konstitucijos 10 straipsnio 2 dalis, kurioje nurodoma: „Normos, susijusios su Konstitucijoje įtvirtintomis pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis, aiškinamos pagal Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Ispanijos ratifikuotas tarptautines sutartis ir susitarimus šiais klausimais.“[25] Arba 1982 m. Kanados

[23] Tai esminė A.D. Celis Vela tyrimo tezė: „La actividad interpretativa no depende del tipo de fuentes sino de los problemas interpretativos que se resuelven“ (žr. Dúber Armando Celis Vela, *op. cit*., p. 1290).

[24] Pirmosios dešimt JAV Konstitucijos pataisų drauge vadinamos Teisių biliu, įsigaliojusiu 1791 m.

[25] „Las normas relativas a los derechos fundamentales y a las libertades que la Constitución reconoce se interpretarán de conformidad con la Declaración Universal de Derechos Humanos y los tratados y acuerdos internacionales sobre las mismas materias ratificados por España“, žr. *Constitución Española*, Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 2024, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/abrir_pdf.php?id=PUB-PB-2024-116. Pateikiu tekstą ispanų kalba, nes jo lietuviškas vertimas 2015 m. išleistame konstitucijų rinkinyje kiek skiriasi (žr. ir plg. *„Pasaulio valstybių konstitucijos*“, t. 1 (Vilnius: MRU, 2015), 1029).

konstitucinio akto I dalies „Kanados teisių ir laisvių chartija“ 27 straipsnis, kuriame nustatyta, jog ši chartija aiškinama taip, kad būtų tausojamas ir stiprinamas kanadiečių daugiakultūrinis paveldas. Šiuo aspektu paminėtinas ir 1997 m. Pietų Afrikos Respublikos Konstitucijos 39 straipsnis „Teisių bilio nuostatų aiškinimas“, kuriame nustatyta, kad aiškindami Konstitucijos 2 skyriaus „Teisių bilis“ nuostatas teismas, tribunolas ar kvaziteisminės institucijos privalo: a) vadovautis atviros ir demokratiškos visuomenės vertybėmis, grindžiamomis žmonių orumu, lygybe ir laisve, b) atsižvelgti į tarptautinės teisės normas, taip pat šie teismai c) gali atsižvelgti į užsienio šalių teisę. O šio straipsnio 2 dalyje užfiksuota, kad aiškindamas bet kurį teisės aktą, plėtodamas bendrąją teisę ar papročių teisę kiekvienas teismas, tribunolas ar visuomenės nuomonės teismas privalo skatinti Teisių bilio dvasią, tikslą ir siekius. Be to, nurodyta, kad Teisių bilis nepanaikina kitų teisių ir laisvių, kurios yra nustatytos ar pripažįstamos bendrosios teisės, paprotinės teisės ar teisės aktuose, galiojimo, jeigu šios teisės ir laisvės neprieštarauja Teisių bilio nuostatoms[26]. Taip paskutinio pavyzdžio nuostatos iš esmės peržengia vieno skyriaus ribas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste taip pat rasime kelis šio akto aiškinimo orientyrus. Antai Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, o 18 straipsnyje užfiksuota, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Aiškinimą orientuoja ir Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Šios nuostatos žymi tiek sisteminio aiškinimo būtinumą, tiek Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, prigimtinės žmogaus teisių koncepcijos pripažinimą, taip pat pareigą aiškinant konstitucinį tekstą laikytis teisinės valstybės principo reikalavimų ir t. t. Tai esminę reikšmę Konstitucijos aiškinimui turintys elementai.

Konstituciniam Teismui tokiais atvejais užtenka atsispirti nuo tiesiogiai Konstitucijoje įtvirtintų jos aiškinimo pradų. Antai aiškindamas *Konstitucijos vientisumo principą* Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą konstatavo, kad skirtinguose Konstitucijos straipsniuose išdėstytos normos yra tarp savęs suderintos ir sudaro vientisą visumą, darnią sistemą, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų paneigta arba iškreipta kitų Konstitucijos nuostatų prasmė. Konstitucinio Teismo teigimu, pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų[27].

Iš Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies daroma išvada, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir kad visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją. Tai suponuoja, kad visais atvejais

[26] Žr. Section 39. Interpretation of Bill of Rights. South Africa: Constitution, iš *Constitutions du Monde*, https://www.servat.unibe.ch/icl/sf00000_.html.

[27] Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. ir vėlesnius nutarimus.

įstatymo ar kito akto aiškinimas yra susietas su jo konstitucingumo patikrinimu.

Aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintą *žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principą* Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*, kad tokias teises turi kiekvienas žmogus. Šis principas suponuoja ir tai, kad negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad jų įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų. Prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio principas yra ir vienas iš Lietuvos Respublikos, kaip demokratinės teisinės valstybės, konstitucinės santvarkos pagrindų. Demokratinės teisinės valstybės vienas iš svarbiausių uždavinių – ginti ir saugoti šias teises ir laisves. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones, jokiu būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti ir neleisti, kad jas pažeistų kiti. Į Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises ir laisves reikia žvelgti kaip į vientisą ir darnią sistemą. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienų asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. Įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas[28].

Konstitucinis teisinės valstybės principas – tai universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose ir yra aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio. Šis principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią ir kad visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją. Teisinės valstybės principas reiškia ir jurisprudencijos tęstinumą, šis reikalavimas taikomas ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, kurioje formuluojama oficiali konstitucinė doktrina, aiškinami Konstitucijos principai bei normos, atskleidžiamos įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė.

Be Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintų reikalavimų, susiduriame ir su iš Konstitucijos kylančiais jos aiškinimo reikalavimais. Konstitucinis Teismas iš įvairių konstitucinių nuostatų, jų sąsajų, vertybių jungčių ar konstitucinio reguliavimo visumos išveda tam tikrą Konstitucijos

[28] Pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

aiškinimo taisyklę, o paskui, remdamasis tokia taisykle, aiškina kitas konstitucines nuostatas.

Oficialioji Konstitucijos aiškinimo reikalavimų doktrina, nepaisant jos fragmentiškumo, jau įgavusi aiškius kontūrus. Antai konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą pažymėta, kad aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus; nė vieno iš jų negalima suabsoliutinti; būtina užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyrą; negalima Konstitucijos normų ir principų aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje; negalima nė vienos Konstitucijos nuostatos priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra; kad tirdamas teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus ir t. t.

4. KONSTITUCIJA KAIP YPATINGAS TEISĖS ŠALTINIS IR KONSTITUCINĖS INTERPRETACIJOS OBJEKTAS

Pasak E. W. Böckenförde, „metodologinė diskusija dėl konstitucijos interpretavimo kartu visados yra diskusija dėl konstitucijos sampratos ir konstitucijos teorijos, nuo kurių pirmoji diskusija yra neatskiriama“[29]. Taigi, viena vertus, konstitucijos samprata svarbi jos aiškinimo suvokimui, kita vertus, konstitucijos aiškinimo būdai, metodai ir taisyklės leidžia padaryti vienokią ar kitokią išvadą dėl aiškinimo objekto, t. y. pačios konstitucijos.

Moderniosios konstitucijos yra ne vien valdžios ribojimo, siekiant užtikrinti piliečių teisių apsaugą, konstitucijos („klasikinio“ modelio konstitucijos), jose įtvirtinami ir teisingos visuomenės, socialinių santykių pagrindai. Tai tiesiogiai taikomos konstitucijos, kurių teisinę apsaugą užtikrina konstitucinės kontrolės institutas. Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip ir kitos ketvirtosios konstitucionalizmo įtvirtinimo bangos konstitucijos, priskirtina pastarajam konstitucijų tipui. Tą patvirtina ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleista šio konstitucinio akto savybių visuma. Lietuvos Respublikos Konstitucija yra Vakarų pasaulio modernaus konstitucionalizmo idėjomis grindžiama konstitucija. Tai daro įtaką ir jos aiškinimui.

Mūsų aptarti konstitucinės interpretacijos specifiškumo kritikai nurodo, kad ta specifika grindžiama konstitucijos kaip teisės akto ypatumais (jo turinys – „konstitucinė materija“, „politiniai santykiai“; jam būdingos apibendrinto pobūdžio, daugiaprasmės ir neapibrėžtos nuostatos; tai ilgam laikui priimtas aktas („griežtos“ konstitucijos modelis), kurio nuos-

[29] Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Le droit, L'État et la Constitution démocratique. Essais de théorie juridique, politique et constitutionnelle.* Réunis, traduits et présentés par Olivier Jouanjan (Paris: L.G. D. J., Bruxelles: Bruylant, 2000), 246.

tatose įkūnytos normos, principai, vertybės ir t. t.), tačiau panašių dalykų galima rasti ir įstatymuose, todėl šių argumentų nepakanka, norint įrodyti konstitucinės interpretacijos ypatingumą.

Peržvelkime konstitucinėje jurisprudencijoje išryškintas mūsų valstybės Konstitucijos savybes. Konstitucijos kaip aukščiausios teisės šaltinis yra Lietuvos Respublikos Konstitucija ir jos sudėtinės dalys (Konstitucijos 150 straipsnis). Konstitucijos sudedamąja dalimi skelbiami Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės", Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas", 1992 m. spalio 25 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos" ir 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje"). Šie penki aukščiausios galios teisiniai aktai yra ne atskirų dokumentų visuma, o bendras sudėtinis aukščiausiosios galios teisinis dokumentas. Be to, pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją pirminiais konstitucinės teisės šaltiniais, be Tautos referendumu priimtos Konstitucijos, laikomi ir Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai (1918 m. vasario 16 d. nutarimas, 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo", LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija), kuriuose skelbiami nekeičiami pamatiniai konstituciniai principai – nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis[30].

Konstitucija – aukščiausioji ir tiesiogiai taikoma teisė, ją taikant būtina atskleisti joje įtvirtintas normas ir principus, išaiškinti jos vertybių sistemą. Konstitucija – ypatinga teisė, gimusi realizuojant konstitucionalizmo idėjas. Ji yra steigiančioji teisė ir kaip tokia – vienintelė. Laikantis Konstitucijos formuojama šalies teisinė sistema. Pagal Konstituciją įsteigtos valdžios kuriama įstatymų ir poįstatyminių aktų teisė (t. y. ordinarinė teisė) turi ją atitikti.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje regime suformuotą tokią Konstitucijos sampratą: „Konstitucija yra aukščiausioji teisė <...> Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. <...> Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė" (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės

[30] Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 2021-07-01, Nr. 14847. Šiame nutarime plėtojami Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimų teiginiai (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas, *TAR*, 2014-01-24, Nr. 487; 2014 m. liepos 11 d. nutarimas, TAR, 2014-07-11, Nr. 10117).

valstybės siekiu (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Priėmusi Konstituciją, pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą[31].

Šios ir kitos konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistos Konstitucijos savybės išreiškia jos teisinę esmę. Konstitucijos teisinis ypatingumas sietinas su tuo, kad ji yra *pirminė, t. y. steigiančioji, teisė*, kad ji kartu yra ir *aukščiausioji teisė*, valstybinės bendruomenės *bendrojo gyvenimo norminis pagrindas* ir *svarbiausias nacionalinės teisės šaltinis*, teisė, kuriai būdinga viršenybė (aukščiausia teisinė galia), teisė, išsiskirianti substantyviniu ir antimažoritariniu pobūdžiu, kad tai teisė be spragų, ypač stabili (ir kartu galinti būti dinamiška) teisė, kuriai būdingas vientisumas ir tiesioginis taikymas[32]. Tai išskirtinės, vien Konstitucijai būdingos savybės, esmingai ją išskiriančios iš bendro teisinio reguliavimo masės.

Ne viename darbe teigiama, kad konstitucinės nuostatos yra „dažnai dviprasmiškos, neaiškios, prieštaringos, nepakankamai aiškios ir tylinčios dėl ginčų, kuriuos teisėjai turi spręsti“[33]. Tačiau ar gali pirminė ir steigiančioji teisė būti kitokia? Juk jos paskirtis ypatinga – nustatyti valstybės organizacijos, asmens ir valstybės santykių, nacionalinės teisės kūrimo pagrindus. Pabrėžiu: *pagrindus* ir ilgam laikui. Tai lemia itin apibendrinantį jos nuostatų pobūdį, jų abstraktumą, vartojamų sąvokų ir formuluočių daugiareikšmiškumą. Jeigu pripažįstame teisinės kalbos kaip tokios ypatumus, matyt, galėtume kalbėti ir apie konstitucinių tekstų ypatumus. Ir čia svarbu ne vien vartojamos sąvokos, koncepcijos, pasikartojančios formuluotės, bet ir konstitucinio stiliaus[34] įtaka turinio išdėstymui. Tik aiškindami konstituciją susiduriame su tokiomis kategorijomis kaip *valstybė, demokratija, nepriklausomybė, tauta, suverenitetas, aukščiausia suvereni galia, valstybės valdžia, prigimtinės teisės* ir t. t.

Tik konstitucinė interpretacija pajėgi išaiškinti tokią teisę. Įstatymams ir poįstatyminiams aktams tokie visuminio reguliavimo tikslai nekeliami, jais reguliuojama tik tam tikra

---

[31] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 2021-07-01, Nr. 14847.

[32] Plačiau apie tai: Dainius Žalimas, „Konstitucijos samprata ir viršenybė“, iš *Konstituciniai ginčai* (Vilnius: MRU, 2019), 16-63; *Lietuvos konstitucinė teisė*, trečioji laida (Vilnius: MRU, 2022), 181-190.

[33] Jeffrey Goldsworthy, „Constitutional Interpretation“, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Michel Rosenfeld, András Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012), 690, https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/10/M.-Rosenfeld-%D0%90.-Sajo-The-Oxford-Handbook-of-Comparative-Constitutional-Law.pdf.

[34] Kalbama apie konstitucinių nuostatų vidinį išdėstymą, jų išraiškos formą. Konstitucinės stilistikos tyrinėtojai pagal stilių skiria tris rašytinių konstitucijų tipus: „literatūrines“, „atvirų technikų‘ (institucines), „uždarų technikų“ (mechanizuotas) konstitucijas (žr. Armel Le Divellec, „Le style des constitutions écrites dans l’histoire moderne. Une esquisse sur les trois types de l’écriture constitutionnelle (XVIIe — XXe siècles)“, *Jus Politicum*, 10 (2013), (juspoliticum.com/articles/le-style-des-constitutions-ecrites-dans- l’histoire -moderne.-une-esquisse-sur-les-trois-types-de-l’ecriture-constitutionnelle-(xviie-xxe-siecles)-738).Yra autorių, kurie mano, kad visas tris technikas galima aptikti ir vienoje konstitucijoje, taip pat kelia klausimą ar yra konstitucinis stilius, skirtingas nuo įstatyminio stiliaus (žr. Olivier Pluen, „Existe-t-il un style constitutionnel?“, *Pouvoirs*, 187 (2023): 31-42).

santykių sritis. Konstitucijos nuostatose, kuriose nustatomi valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenimo pagrindai, vartojamos sąvokos išsiskiria apibendrinimo laipsniu ir joms aiškinti reikalingas nepalyginamai didesnis aiškinimo priemonių arsenalas, neretai tenka pasitelkti teisinį aiškinimą papildančias socialinės filosofijos, sociologijos, politikos ar kitų mokslų žinias. Įstatymuose vartojamos kategorijos yra daug mažesnio apibendrinimo lygmens, jų aiškinimas ne toks sudėtingas. O jeigu įstatymo nuostatose susidursime su pavartotomis konstitucinėmis sąvokomis (vartojamomis tiesiogiai ar perfrazuota forma), tai jos turi būti aiškinamos pagal konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistą prasmę. Apibendrinimo masto skirtumai suponuoja ir aiškinimo problemas. Tai tarsi teisės skirtingais masteliais matymas, o mastelis lemia ir matomą vaizdą. Žinoma, institucinėje konstitucijos dalyje irgi susiduriame su detalesniu reguliavimu, tačiau tai nekeičia konstitucijos kaip pagrindus nustatančios teisės pobūdžio.

Konstitucinių nuostatų prasmių ir turinio sudėtingumas, jų teisinio reikšmingumo lygis, visai teisinei sistemai sukeliami teisiniai padariniai ne tik verčia aiškintoją naudotis įvairesniu aiškinimo priemonių arsenalu, bet ir reikalauja padaryti daugiau sudėtingų aiškinimo veiksmų ar operacijų. Susiduriame su daugelio pakopų aiškinimu, kai pirmas aiškinimas tik prologas[35], po jo eina kiti žingsniai. Žodžiu, tai, kas aiškinant įstatymą neretai yra išimtis, konstitucinėje interpretacijoje yra konstitucinių teisėjų darbo kasdienybė. Iš čia kyla aiškinimo sudėtingumo skirtingumas.

Rašantieji apie Konstitucijos normatyvinį aspektą pabrėžia, kad ji pirmiausia yra *principų teisė*. Tai nepaneigia jos normų svarbos. „Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą. Būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio jos aiškinimo, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekiai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį tei-

[35] Konstitucinių tekstų nuostatos – išeitinė pozicija, nuo kurios pradedamas konstitucinio reguliavimo prasmės bei turinio atskleidimas.

sinį reguliavimą“[36]. Ir vėliau Konstitucinis Teismas ne kartą yra priminęs, kad konstitucinis teisinis reguliavimas yra nustatytas eksplicitiškai, jis gali būti įtvirtintas ir implicitiškai[37].

Konstitucinis principas[38] iškyla kaip teisinis elementas, darantis įtaką konstitucinės sistemos funkcionavimui, kurį nuo normos skiria ypatingas abstraktumo laipsnis, raiškos, loginės struktūros ir formulavimo ypatumai, kartu tai ir norminį poveikį turįs elementas. Teisės normų aiškinimo ir taikymo problemos paprastesnės (neretai užtenka išsiaiškinti teisinio reguliavimo subjektams tenkančias teisės, pareigas, jų taikymo sąlygas; normos aiškinamos principų kontekste; normų kolizijos irgi sprendžiamos teisininkams gerai žinomais ir įprastais būdais). Principai – sudėtingesnė teisinė materija[39]. Lakoniška maksima turi virsti teisinių reikalavimų visuma. Tai reikalauja didesnio kūrybiškumo, ne vien teisės paviršinių klodų žinojimo, bet ir teisės esmės bei teisinio konteksto supratimo. Principo esminiai elementai iki išaiškinimo dažniausiai yra tik numanomi, jų tikrasis turinys paaiškėja būtent principo taikymo procese, tik kai yra įvardinti visi reikšmingi veiksniai. Principų kolizijos atveju ieškoma jų pusiausvyros. Ši teisinis elementas itin glaudžiai susijęs su teismine teise: didžioji dalis principų yra teismų „atrasti“ („atskleisti“, „išvesti“ ar net „sukurti“ – galimi ir kitokie sinonimai). Tikrasis principo turinys išryškėja byla po bylos atskleidžiant konkretiems tyrimams reikšmingus principo elementus, jo sąsajas su kitais teisinio reguliavimo elementais. Principo kontūrai virsta nuoseklia teisinių reikalavimų visuma Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Į Konstituciją reikia žvelgti kaip į *didžiausios teisinės konsistencijos* aktą, t. y. aktą, kurio formuluotėms tenka didžiausias normiškumo krūvis, ypač jei iš jų išvedamas konstitucinis principas, nes jį aiškinant tuoj pat ima rutuliotis ištisas teisinių konstrukcijų tinklas. Taip iš vieno principo išvedami keli kiti principai, iš šių – vėl nauji ir t. t. Vienodai svarbūs ir reikšmingi tiek eksplicitiniai, tiek implicitiniai principai. Konstitucinio Teismo uždavinys – atskleisti principo turinį, paaiškinti jo sąveiką su kitais konstituciniais principais, parodyti jo vietą ir reikšmę konstitucinėje sistemoje.

Dar vienas didelis konstitucinės jurisprudencijos žingsnis – *nepakeičiamų pamatinių konstitucinių principų* kategorijos išvedimas[40]. Lietuvos valstybės nepriklausomybė, demokratija, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdis pripažinti Konstitucijoje įtvirtintomis, besąlygiškai saugomomis konstitucinėmis vertybėmis, kurių jokiu būdu negalima pakeisti.

---

[36] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, Nr. 85-3094.

[37] Žr. Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d., 2020 m. rugpjūčio 28 d., 2025 m. balandžio 17 d. nutarimus.

[38] Vieni autoriai linkę į teisinius principus žiūrėti kaip į tam tikras vadovaujančias idėjas, kitiems teisiniai principai - tos pačios teisės normos, tik daug bendresnės, o treti skiria teisės normas ir principus, nurodydami, kad principams būdingas norminis turinys ir tuo pačiu specifinės funkcijos. Trečiasis požiūris sietinas su teismine konstitucine kontrole.

[39] Apie konstitucinius principus žr. Egidijus Kūris, „Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (1)“, *Jurisprudencija*, 23, 15 (2002): 46-70; Egidijus Kūris, „Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2)“ *Jurisprudencija*, 24, 16 (2002): 57-70.

[40] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d., 2020 m. liepos 30 d. nutarimai.

Tarp argumentų, kuriais grindžiama tokia išvada, yra konstitucinė tradicija, tautos referendumas, tautos valia ir siekiai. Šie pamatiniai principai laikytini atskleistais lietuviškojo konstitucinio tapatumo elementais. Tokie principai – konstitucinio valstybės individualumo, jos didžiausių vertybių kondensuotas išraiškos būdas[41]. Taip pat pažymėtina, kad su nepakeičiamų pamatinių konstitucinių principų kategorija iškilo ir kitos novacijos, tokios kaip materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai, pamatiniai konstituciniai aktai, ikikonstituciniai steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai ar „virškonstitucinė“ galia ir kt. Šių novacijų išskyrimas ir jų aiškinimas – dar vienas konstitucinės interpretacijos specifikos patvirtinimas.

Konstituciniai principai – konstitucinės sistemos ir kartu visos nacionalinės teisinės sistemos stuburas. Pripažįstamas šių principų dvilypis vaidmuo – jie yra ne tik konstituciniai, bet ir įvairių teisės šakų principai. Antai Civilinio proceso kodekse skelbiami teisės į teismą teisminės gynybos, asmens lygybės prieš įstatymą ir teismą principai ir principas, kad teisingumą vykdo tik teismai, yra konstituciniai principai, taikomi ir civilinio proceso reguliuojamų santykių srityje. Šiame kodekse rasime ir „šakinių“ principų (pvz., proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principai). Jeigu pirmųjų reikšmė yra atskleista Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kodekso aiškintojams belieka tą aiškinimą pritaikyti kodekse reguliuojamiems santykiams, laikantis taisyklės, kad jo aiškinimas negali prieštarauti konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistų principų prasmei ir turiniui. „Šakinių“ (įstatymų lygmens) principų (dėl jų vietinės reikšmės pobūdžio) aiškinimas paprastai didesnių problemų nekelia, tai pagal visus parametrus paprastesnis uždavinys.

Paminėtinas konstitucijos tekste tiesiogiai neįvardintų principų formulavimo proceso sudėtingumas, ypač jei jie išvedami iš konstitucinio reguliavimo visumos, iš konstitucijos, kaip teisės pagrindo ir teisės raidą orientuojančio akto, prasmės. Toks šių principų išvedimas iš įstatymų ar poįstatyminių aktų neįsivaizduojamas. Tai dar viena konstitucijos aiškinimo ypatybė.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarimuose konstatavo, jog pačios Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis ir konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad *Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų*, vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu[42]. Taigi Konstitucija suprantama ir kaip *teisė be spragų*[43] – aukščiausios teisinės galios aktas, aukščiausioji teisė, visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas. Tai sietina su tuo, kad konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose konstitucijos

[41] Pati konstitucija – kondensuotas teisinis tekstas, o konstitucinis tapatumas – tą tekstą kondensuoja aukščiausiu laipsniu, jį suvesdamas į pamatines idėjas. Konstitucinis tapatumas laikytinas vertybe, nes jį sudarantys elementai yra konstitucinės vertybės.

[42] Žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

[43] Plačiau apie tai žr. Egidijus Kūris, „Konstitucija kaip teisė be spragų“, *Jurisprudencija*, 12, 90 (2006): 7-14.

formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba iš jų išvedami. Iš esmės tai implicitinio konstitucinio reguliavimo atskleidimas. Tokių konstitucinėje jurisprudencijoje taikomų argumentavimo technikų naudojimas vadinamas konstitucine superintepretacija[44].

Šiuolaikiniai konstitucionalistai pabrėžia, kad „konstitucija nėra miręs tekstas, sustingęs tuo metu, kai buvo redaguojamas; ji yra gyvas aktas, atvira erdvė nenutrūkstamam teisių kūrimui“[45]. Gyvos teisės metafora yra negyvo, sustabarėjusio teisės akto priešprieša. Konstituciniams teismams, kurie vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolę, nuolatos aiškina konstituciją, toks aiškinimas yra konstitucijos evoliucijos instrumentas, kuris greta konstitucinių pataisų užtikrina konstitucinio reguliavimo gyvybingumą ir raidą. Konstituciniai teismai nuolatos plėtoja konstitucinių nuostatų aiškinimą, laipsniškai atskleisdami vis naujus aspektus, juos papildydami. Jurisprudencinė konstitucinė teisė – konstitucinės sistemos gyvybingumą užtikrinanti priemonė. Konstitucinėje jurisprudencijoje statiška teisė (konstitucijos akto tekstas) virsta dinamine teise (nuolat plėtojama konstitucine jurisprudencija). Tokioje teisėje išryškėja ne tik išoriniai, bet ir vidiniai teisinio reguliavimo matmenys, daugybė svarbių reguliavimo aspektų. Teisinėje literatūroje tokiai nuolat plėtojamai konstitucinei sistemai apibūdinti vartojamos metaforos „gyvoji konstitucija“ (angl. *living constitution*) ar „gyvasis medis“ (angl. *living tree*)[46].

Šiuolaikinė veikianti konstitucinė sistema – aukščiausiosios galios akto, vadinamo konstitucija, ir konstitucinės jurisprudencijos, kurioje aiškinamas ir plėtojamas šis aktas, neatskiriama jungtis. Taip konstitucinių teismų nutarimai tampa teisės šaltiniu, t. y. *jurisprudenciniu konstitucinės teisės šaltiniu*, privalomu ir ne mažiau reikšmingu nei konstitucinio akto tekstas. Kartais susiduriame su tokio aiškinimo paaiškinimo poreikiu, t. y. atvejais, kai konstitucinis teismas aiškina savo nutarimų teiginius.

„Teoriniu požiūriu pati rašytinė konstitucija yra vertybių saugykla ir geriausias „politinės ir moralinės filosofijos“ atspindys teisinėje sistemoje“[47]. Vertybės – teisėje įtvirtinti idealai, į kuriuos orientuotas visas teisinis gyvenimas; vertybių sistema išreiškia vienokią ar kitokią teisinę ideologiją. Vertybės konstitucinėje sistemoje pirmiausia išreiškiamos per konstitucinius principus. Taip filosofinė kategorija įgauna teisinę išraišką. Vertybių kategorijos įtvirtinimas leidžia į konstituciją žvelgti nauju aspektu, t. y. ją suvokti kaip *vertybių sistemą*. Taip Konstitucijai pripažįstamas „svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto“[48] vaidmuo.

---

[44] Žr. Riccardo Guastini, *Leçons de théorie constitutionnelle*, traduit de l'italien par Véronique Champeil-Desplats (Paris: Dalloz, 2010), 178-181.

[45] Dominique Rousseau, „La Constitution a-t-elle un avenir?“, *Nomos. Le attualità nel diritto* 2 (2018): 4, https://www.nomos-leattualitaneldiritto.it/wp-content/uploads/2018/09/Rousseau.-conv.-11.05.pdf.

[46] Aharon Barak, „Constitutional Interpretation“, iš *L'interprétation constitutionnelle*, F. Mélin-Soucramanien (Paris: Dalloz, 2005), 113-114.

[47] Denis Baranger, *La Constitution. Sources, interprétations, raisonnements* (Paris: Dalloz, 2022), 100.

[48] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 105-3894.

Konstitucinių vertybių identifikavimas ir jų sujungimas į darnią sistemą, vertybių pusiausvyros išvedimas yra laikomi vienais iš sudėtingiausių konstitucijos aiškinimo klausimų. Konstitucijos kaip vertybių sistemos sampratos suformavimas – tik konstituciniam teismui įveikiama užduotis. Joks įstatymas jo aiškintojui nekelia tokio uždavinio. Konstitucijos vertybiniai pamatai dažniausiai išryškėja per „sunkius aiškinimo atvejus".

Konstitucinė interpretacija tiesiogiai ir sąmoningai nukreipta į konstitucinio šaltinio nuostatas ir kartu orientuota į vertybes[49]. Be to, tai konstitucijos gyvybingumo užtikrinimas. Taip susiduriame su vertybiniu konstitucionalizmu, kuris nepaneigia rašytinio šaltinio reikšmės, bet pabrėžia, kad jo nuostatos aiškinamos laikantis šiuolaikinės vertybių sampratos.

Konstitucija – atvira teisė. Jos aiškinimo „įkvėpimo šaltiniai" patys įvairiausi – nuo mokslinės doktrinos, užsienio šalių konstitucinės justicijos institucijų sprendimų, tarptautinių ir regioninių teismų jurisprudencijos. „Švelniosios" teisės (angl. *soft law*) siūlomi standartai virsta konstitucine materija. Modernaus vakarietiško konstitucionalizmo idėjų ir praktikos perėmimas yra ne tik teisės internacionalizacijos reikšmės patvirtinimas, bet ir galimybė plėtoti nacionalinę konstitucinę teisę.

Konstitucija – ilgam laikui priimamas aktas. Tai užtikrina sudėtinga šio akto keitimo tvarka. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas. Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (pirmiausia – su ypatinga, aukščiausiąja Konstitucijos teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą skiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo, o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų. Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei bei Konstitucijoje deklaruotų tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą. Kartu pažymima, kad konstitucinės sistemos ilgaamžiškumą užtikrina jos stabilumo derinimas su dinamiškumu. Pastarąjį garantuoja ne tik konstitucinės pataisos, bet ir konstitucinių normų ir principų interpretavimo plėtojimas, jų evoliucinis aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje.

[49] Plačiau apie vertybinį aiškinimo problemas žr. Lina Beliūnienė, „Vertybinis požiūris į konstitucinį reguliavimą, įtvirtinantį žmogaus teisių srities santykių pagrindus, ir iš jo išplaukiantys sunkumai", *Jurisprudencija*, 9,111 (2008): 105–115; Lina Bieliūnienė, „Konstitucinių vertybių pusiausvyra ir jos pagrindimas konstitucinėje jurisprudencijoje", *Konstitucinė jurisprudencija*, 2, 10 (2008): 134–157; Lina Bieliūnienė, „Žmogaus teisių ir kitų konstitucinių vertybių darninimo ir „pirmenybinių laisvių" konstitucinių doktrinų santykis, *Teisės problemos*, 4, 70 (2010): 5–55; Gediminas Mesonis, „Keli Konstitucijos interpretavimo aspektai: vertybinių (moralinių) argumentų galimybė ir ribos", *Jurisprudencija*, 2, 116 (2009): 45–59; Algimantas Šindeikis, „Viešųjų asmenų teisinio statuso ypatumai balansuojant žodžio laisvę ir kitas konstitucines vertybes", iš *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija* (Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012), 97–123; Algimantas Šindeikis, „Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per du atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius", *Jurisprudencija*, 20, 3 (2013): 1023-1060.

5. KONSTITUCIJĄ AIŠKINANTYS SUBJEKTAI IR OFICIALUS KONSTITUCIJOS AIŠKINIMAS

Visi, kas susiduria su konstitucine teise, vienaip ar kitaip bando išsiaiškinti jos prasmę. Piliečiai, teisininkai ir politikai, visuomeninės organizacijos, valdžios institucijos, teismai ir galiausiai konstituciniai teismai bei kitos konstitucinės kontrolės institucijos. Tiesa, skirtingais tikslais, skirtingu pažinimo mastu. Galima kalbėti apie pačias bendriausias visuomenės konstitucines pažiūras, institucinį, mokslinį jos aiškinimą, profesionalų teisininkų požiūrį ir teisminį aiškinimą. Išskirtinė yra konstitucinių teismų, kurie vykdydami konstitucinę kontrolę, oficialiai aiškina konstitucinio reguliavimo prasmę ir turinį, reikalingą konstitucinės justicijos bylai išspręsti, pozicija.

Konstitucijos taikymas visados susijęs su jos aiškinimu. Galima taikyti tik atskleistus konstitucinius principus ir normas. Konstituciniams teismams čia tenka išskirtinis vaidmuo. Jiems priklauso šio akto „aukščiausioji interpretavimo galia“[50], jų sprendimuose suformuluoto interpretavimo turi laikytis visi subjektai. Konstitucinės justicijos institucija – galutinė instancija, ji minėtą daugybę konstitucijos suvokimų suveda į vieną – galutinę sampratą, savo jurisprudencijoje išryškindama tikruosius konstitucinius dydžius. Taip užtikrinamas konstitucijos, kaip vientisos ir darnios sistemos, tikslingas veikimas, savo ruožtu lemiantis ir visos nacionalinės teisinės sistemos vientisumą.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją konstitucinė kontrolė patikėta Konstituciniam Teismui. Jis garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą priminta, kad „pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas; būtent Konstitucinis Teismas formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną: Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos bei principai; oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje yra *inter alia* atskleidžiama įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė“[51].

Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą kyla iš pačios Konstitucijos. Konstitucinis Teismas tai daro spręsdamas, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, ar kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, taip pat vykdydamas kitus Konstitucijoje įtvirtintus įgaliojimus.

Spręsdamas analogiškus konstitucinius ginčus, Konstitucinis Teismas vadovaujasi

[50] Sergio-Orlando Silva-Arroyave, „La suprématie interprétative des juridictions constitutionnelles. Étude comparée en droit français et colombien“, *Revue internationale de droit comparé* 4 (2022): 867, https://droit.cairn.info/revue-internationale-de-droit-compare-2022-4-page-867?lang=fr.

[51] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 105-5330.

ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai, jis plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleisdamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus. Per tokią Konstitucinio Teismo konstitucinio reguliavimo prasmės ir turinio atskleidimo veiklą išryškėja ir konstitucinės interpretacijos funkcijos[52].

Oficiali konstitucinė doktrina – „gyvoji" jurisprudencinė konstitucinė teisė (ir kaip visuma, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) – formuojama laipsniškai ir nuosekliai. Konstitucinis Teismas, tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus[53]. Konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą konstatuota, kad pagal Konstituciją visi Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose aiškinama Konstitucija – formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas ar pareigūnus, kad visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, taikydami Konstituciją, privalo paisyti oficialiosios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas.

Mokslinėje doktrinoje taip pat pripažįstama, jog „svarbiausias Teismo, kaip konstitucinės justicijos institucijos, produktas, jo *raison d'être* yra konstitucinė jurisprudencija ir joje formuojama oficialioji konstitucinė doktrina"[54]. Galima kalbėti apie jurisprudencinės konstitucijos koncepcijos, susijusios su konstitucijos, suprantamos kaip dviejų konstitucinės norminės tikrovės elementų – konstitucinio akto ir ją aiškinančios ir plėtojančios konstitu-

[52] Paprastai skiriamos kelios konstitucinės interpretacijos funkcijos. Pirmiausia – *nukreipiančioji funkcija*. Konstitucijoje nustatoma, koks veikimas ir sprendimai ją atitinka arba jai prieštarauja. Kadangi visa valdžia turi veikti pagal Konstituciją – tiek įstatymų leidėjas, tiek vykdomoji ar teisminė valdžia, konstitucinė interpretacija išryškina, kokios prievolės toms institucijoms tenka ir kokius įgaliojimus jos turi. Žinant, kad visų institucijų veiksmai ir sprendimai vertinami pagal jų atitiktį Konstitucijai, jos reikalavimų išaiškinimas lemia, kad visos tos institucijos turi veikti pagal Konstituciją. Taigi Konstitucijos aiškinimas leidžia suprasti Konstitucijos reikalavimus ir atitinkama kryptimi nukreipti visų institucijų veiklą. *Norminė funkcija*. Konstitucija – tiesiogiai veikianti teisė, joje įtvirtinti norminio pobūdžio reikalavimai pagrindžia valdžios priimamus sprendimus. Seimas veikia pagal Konstituciją, Prezidentas, Vyriausybė – taip pat. Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisės ir laisvės – remiantis Konstitucija, jas galima tiesiogiai ginti. *Kontrolės funkcija*. Konstitucijoje įtvirtintas konstitucinės kontrolės, kurią vykdo Konstitucinis Teismas, institutas. Jam patikėta įstatymų ir kitų Seimo aktų, Prezidento, Vyriausybės aktų konstitucingumo kontrolė. Siekiant vykdyti tokią kontrolę būtina aiškiai žinoti konstitucinius reikalavimus. Tai konstitucinė interpretacija, paverčianti Konstitucijos teksto nuostatas normomis ir principais – kontrolės pagrindu. Taigi konstitucinė interpretacija – būtinas tokios kontrolės įrankis, leidžiantis išsiaiškinti konstitucinius reikalavimus ir juos palyginti su kontroliuojamo teisės akto turiniu. Visos trys funkcijos reikšmingos, jos parodo įvairius konstitucinio poveikio aspektus.

[53] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. , 2006 m. kovo 28 d. nutarimus.

[54] Egidijus Kūris, „Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999-2008 m. jurisprudenciją", iš *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2023), 356.

cinės jurisprudencijos jungties, iškilimą. Pažymėtina, kad per daugiau nei tris dešimtmečius Konstitucinis Teismas išaiškino daugybę konstitucinių normų ir principų, leidžiančių teigti, kad Lietuvoje suformuota gerai išplėtota ir veiksminga konstitucinės patikros sistema.

6. KONSTITUCIJOS AIŠKINIMO STRATEGIJOS IR METODIKOS KLAUSIMAS

6.1. Konstitucijos aiškinimo strategijos ypatumai

Konstitucija buvo ir išlieka realiai funkcionuojančiu valstybės valdžios ribojimo instrumentu, svarbiausia asmens konstitucinių teisių gynimo priemone. Konstitucijos aiškinimas turi atskleisti visus šios teisės pajėgumus užtikrinti konstitucinio reguliavimo tikslus, įgyvendinti šiai teisei tenkančias funkcijas. Todėl konstitucijos aiškinimo teorijoje pirmiausia iškyla jos aiškinimo strategijos, kaip esminio tokio aiškinimo elemento, sampratos klausimas. Konstitucija jai tenkančius uždavinius pajėgia atlikti tik būdama šalies aukščiausiąja teise. Konstitucinių teismų akiratyje aiškinimo gairės visą laiką yra konstitucijos paskirties, jai tenkančių funkcijų (tokių kaip valstybės organizacijos, jos politinės tapatybės, valdžių ribojimo, piliečių integravimo, asmens pagrindinių teisių ir laisvių apsaugos[55] ir kt.) užtikrinimas.

Steigiamosios ir įsteigtosios galių skirtis suponuoja pirminės ir aukščiausiosios teisės kaip teisiškumo mato, teisiškumo etalono, pagal kurį vertinama visa ordinarinė teisė, vaidmenį. Konstitucija kaip nacionalinės teisės teisiškumo matas interpretuojama tik ją traktuojant kaip darnią principų ir normų sistemą, kaip idealią teisę. Konstituciniai teismai, aiškindami konstituciją, prireikus išlygina šio teisinio dokumento teksto nelygumus, užpildo spragas, nustato pusiausvyrą tarp konstitucinių principų ir vertybių. Kitaip sakant, nors pats konstitucijos tekstas, kaip ir bet koks žmonių kūrinys, gali neišvengti jos rengimo kompromisų nulemtų neaiškumų ar nedarnos, techninių kliaudų, konstitucinėje jurisprudencijoje jis įgauna „tobulos" (ne apskritai, o tik šia konstitucija grindžiamos teisės požiūriu) aukščiausiųjų principų ir normų sistemos pavidalą. Todėl konstituciniams teismams tenka pareiga kūrybiškai panaudoti visas aiškinimo technikas, metodus ar taisykles, kad išryškėtų aptariamas konstitucijos pavidalas. Jei konstituciją suvoktume kitaip, ji negalėtų būti nei teisiškumo tikrinimo matas, nei visos teisės sistemos pamatinė dalis. Kitaip sakant, konstitucinei justicijai, interpretuojant konstituciją, keliamas specifinis uždavinys – pateikti darnaus konstitucinio reguliavimo sampratą. Tokia konstitucijos, kaip darnios principų ir normų sistemos, samprata labai aiškiai išdėstyta konstitucinėje jurisprudencijoje. Taigi galima kalbėti apie konstitucijos aiškinimo strategijos savitumą.

[55] „Pagal konstitucionalizmo doktrinos logiką centrinė bet kokios konstitucijos funkcija yra asmens pagrindinių teisų garantavimas" (žr. Jörg Gerkrath, „Signification et fonctions de la Constitution", Verfassungsrevision, *Forum* 286 (2009): 24 , https://www.forum.lu/wp-content/uploads/2015/11/6579_286_Gerkrath.pdf.

Konstitucinė interpretacija – konstitucinis konstitucijos aiškinimas – savaime nėra tikslas. Tai priemonė atskleisti visas konstitucinio reguliavimo galimybes, kurios padėtų išspręsti nagrinėjamą bylą. Konstituciniai teismai, nagrinėdami konstitucinės justicijos bylą, aiškina konstituciją, kad turėtų su kuo palyginti tikrinamą teisės aktą ar jo nuostatas. Taip byla po bylos iškyla vis nauji konstituciniai klodai, iš pradžių nematomi, paskui išryškėjantys kaip fragmentai, kol galiausiai ima virsti vis išsamesne koncepcija. Konstitucinis aktas – teisinis tekstas, kurio nuostatas, sakinius, formuluotes reikia paversti normomis ir principais. Tik šio teisės šaltinio teisinio skaitymo kryptis yra ypatinga. Konstituciniai teismai konstituciją visados interpretuoja kaip suderintą ir nuoseklią aukščiausiųjų normų ir principų sistemą, kuri yra visų teisinės sistemos elementų teisiškumo pagrindas. Tuo jos aiškinimo kryptis skiriasi nuo įstatymų ir kitų ordinarinės teisės aktų aiškinimo.

Konstituciniams teismams tenkanti konstitucijos interpretavimo misija gali būti sėkminga tik kūrybiškai naudojantis visais interpretavimo metodais ir taisyklėmis. Regime interpretavimo daugiapakopiškumą, interpretavimų tinklų ar grandinių susipynimą. Konstitucinių teismų nutarimuose ir sprendimuose formuojama „idealizuotos" konstitucijos samprata. Konstitucija, kuri yra žmonių kūrybos rezultatas, dažniausiai – kompromisas, jos tekste galima rasti neaiškumų, neatitikimų ir tik dėl konstitucinės jurisprudencijos ji įgauna teisės *par excellence* pavidalą. Žinoma, toks konstitucijos tobulumas yra tik santykinis, jį galima pripažinti tik konstitucija grindžiamos teisinio reguliavimo sistemos požiūriu.

Konstitucija traktuojama kaip teisiškumo etalonas, o įstatymo ar kito ordinarinės teisės akto teisiškumas vertinamas pagal atitiktį konstitucijai. Nustačius prieštaravimą konstitucijai, konkretus įstatyminis reguliavimas yra pašalinamas iš teisės sistemos. Tiesa, tais atvejais, kai galimi keli įstatymo aiškinimo variantai, konstitucinis teismas gali išgelbėti įstatymą, jei bent viena interpretacija neprieštarautų konstitucijai. Tokiu atveju tik taip suprantamas įstatymas lieka galioti.

Konstitucijai pagrįsti jokie aukštesni teisiniai šaltiniai nereikalingi, o ordinarinė teisė visados turi būti pagrindžiama konstitucija. Reikia sutikti su požiūriu, kad konstitucijos ir įstatymų (ar poįstatyminių aktų) aiškinimus skiria „rėmimosi kitais aktais apimties skirtumas"[56].

Konstituciniai teismai, oficialūs konstitucijos aiškintojai, konstitucinę interpretaciją sieja su jos *atliekamomis funkcijomis*. Valdžios ribojimas, konstitucinių vertybių apsaugojimas, visuomenės integravimo ir kitos funkcijos turi tapti savotiškais testais, kurių visuma pateikia daugelio matmenų konstitucijos paveikslą. Konstitucijos aiškinimas visados yra ir „aiškinimas į gylį", kai sluoksnis po sluoksnio išryškinama konstitucinės nuostatos tikroji prasmė. Regime aiškią jurisprudencijos raidos kryptį – stiprinti asmens teisių apsaugą. Pliuralistinė demokratija, piliečių lygybė, teisinė valstybė, asmens orumas ir kitos pagrin-

[56] Egidijus Šileikis, „Konstitucinės doktrinos raida 1993-2014 metais: trys pirmieji etapai bendrame 30 metų kontekste", iš *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*, (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2023), 321.

dinės asmens teisės, nediskriminavimas, teisingumas ir kiti konstituciniai imperatyvai yra jurisprudencinės evoliucijos gairės.

6.2. Konstitucijos aiškinimo metodikos problemos

Kaip minėta, teisės aiškinimo klausimus nagrinėjančiuose darbuose vartojamos giminingos sąvokos *teisės aiškinimo metodai, kriterijai, technikos, principai* ir *taisyklės*. Dažniausiai vartojama aiškinimo būdą reiškianti *metodo* kategorija. Rašantieji apie tai išskiria nevienodą skaičių tokių metodų. F. C. von Savigny kalbėjo apie keturis teisės aiškinimo metodus (gramatinį, loginį, istorinį ir sisteminį), o šių dienų autoriai jų suskaičiuoja gerokai daugiau[57].

Ar pagrįstas teiginys, kad konstitucijos, kaip aiškinimo objekto, ypatumai negali nedaryti įtakos jos aiškinimo metodikai? Aptarti trys autoriai aiškina, kad esminio konstitucijos aiškinimo metodologijos išskirtinumo negalima įžvelgti, kad metodai ir technikos, kurias taiko konstituciniai teismai, gali būti naudojami įstatymams ir kitiems ordinarinės teisės šaltiniams aiškinti. O jeigu yra kokių skirtingumų, tai jie ne kokybinio, bet kiekybinio pobūdžio.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą pažymėjo, jog „aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: *sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.*[58]; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai)“[59]. Kitame nutarime, išvardinęs minėtus Konstitucijos aiškinimo metodus, Konstitucinis Teismas pridūrė: „Konstatuotina ir tai, kad tas pats pasakytina ir apie visų žemesnės galios teisės aktų aiškinimą.“[60]

Iš pirmo žvilgsnio galėtume padaryti dvi išvadas: pirma, kad Konstitucinis Teismas pripažįsta tradicinių aiškinimo metodų rinkinį; antra, kad jis nedaro skirtumo tarp Konstitucijos ir žemesnės galios teisės aktų aiškinimo metodikos. Visgi nepamirškime, kad Konstitucinio Teismo išvardintų metodų sąrašas nėra baigtinis, o „ir kiti“ reiškia kitų aiškinimo metodų, technikų ar aiškinimo taisyklių vartojimo pripažinimą. Tų „kitų meto-

[57] Daugiau ar mažiau sutariama dėl dešimties teisės aiškinimo metodų: lingvistinio, sisteminio, istorinio, teleologinio, precedentinio, įstatymų leidėjo ketinimų, lyginamojo, bendrųjų teisės principų, analoginio ir loginio (Apie tai žr. Dalia Mikelėnienė, Valentinas Mikelėnas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai* (Vilnius: Justitia, 1999), 170).

[58] Kursyvas autoriaus.

[59] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 65-2400.

[60] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

dų“ ar technikų teks ieškoti kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose ar sprendimuose. Jeigu laikome, kad Konstitucijos, kaip aiškinimo objekto, ypatumai negali nedaryti įtakos jos aiškinimo metodikai, turėsime pabandyti pasiaiškinti, ar norint atskleisti visą giluminį konstitucinio reguliavimo turinį, be įprastinių metodų, teks pasitelkti papildomus aiškinimo metodus ar kriterijus arba įprastiniuose metoduose išskirti tokiam atskleidimui būtinas taisykles. Susidursime su įprastinių ir papildomų aiškinimo kriterijų jungties panaudojimu, įprastinių metodų modifikavimu ir adaptavimu konstitucinio reguliavimo esmės ypatumams atskleisti.

Konstitucinėje jurisprudencijoje konkrečių metodų taikymo specialus aptarimas – retas dalykas. Išimtis – lingvistinis (pažodinis, verbalinis) ir sisteminis metodai. Dėmesys pirmajam paaiškintinas jo, kaip pradinio aiškinimo veiksmo, reikšme, o antrasis siejamas su Konstitucijos vientisumo principo užtikrinimu.

Konstitucinio Teismo manymu, „lingvistinio teisės aiškinimo metodo taikymas, kaip ir apskritai griežtas įstatymo raidės laikymasis taikant teisę, dažniausiai yra pagrįstas; šio teisės aiškinimo metodo svarbos negalima paneigti; taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą (kartu su kitais) yra užtikrinamas formalių teisės reikalavimų paisymas ir atitinkamo teisinio reguliavimo turinio vienodas supratimas. Kita vertus, lingvistinis teisės aiškinimo metodas nėra vienintelis ar universalus, jo reikšmė neturi būti perdedama.“[61]

Teismas yra pabrėžęs, kad „Konstitucijos (ir apskritai teisės) negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) teisės aiškinimo metodą. Suabsoliutinus pažodinį (lingvistinį, verbalinį) Konstitucijos aiškinimą, kartu yra sumenkinamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, ignoruojamos jeigu ir ne visos, tai bent kai kurios Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, galimai yra sudaromos prielaidos paminti tuos siekius, kuriuos Tauta įtvirtino referendumu priimtoje Konstitucijoje. Šiame kontekste pažymėtina, kad negalima suabsoliutinti ne tik pažodinio (lingvistinio, verbalinio), bet ir jokio kito Konstitucijos aiškinimo metodo.“[62] Konstitucinis Teismas daug kartų pažymėjo pareigą taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus.

Jis yra priminęs, kad Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia, kad konstitucinių normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje[63].

Sisteminio aiškinimo svarba išryškinta Konstitucinio Teismo teiginiuose, susijusiuose

---

[61] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292.

[62] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 65-2400.

[63] Žr. Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, 2005 m. vasario 10 d. sprendimas.

su Konstitucijos vientisumo principu. Konstitucinis Teismas ne kartą nurodė, „jog visos Konstitucijos nuostatos tarpusavyje yra taip susijusios, kad vienų Konstitucijos nuostatų turinys lemia kitų jos nuostatų turinį; Konstitucijos nuostatos sudaro vieną, darnią sistemą; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms. Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).“[64]

Konstitucinėje jurisprudencijoje minimų konstitucijos aiškinimo metodų naudojimo svarbiausioji idėja – visų konstitucijos aiškinimo galimybių panaudojimas, nes tik taip aiškinant konstituciją galima atskleisti jos tikrąją esmę ir turinį. Taigi nieko stebėtina, kad, be minėtų bendrų teisės aiškinimo metodų, konstituciniai teismai naudoja ir konstitucinei teisei būdingus arba su ja paprastai siejamus metodus. Minimi konkretizavimo, principų pusiausvyros, proporcingumo, evoliucinio, vertybinio aiškinimo ir kiti metodai, kriterijai ar taisyklės.

Rašantieji konstitucijos aiškinimo klausimais pabrėžia jos aiškinimo kūrybiškumą, nors tai – bet kokio teisės aiškinimo būdingas bruožas. Tiesa, konstitucinėje interpretacijoje jis reikšmingesnis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kiekvienu atveju naudoja įvairius Konstitucijos aiškinimo metodų ar kriterijų, technikų derinius. Visgi tokie deriniai – neatsitiktiniai. Jais siekiama užtikrinti konstitucinių funkcijų įgyvendinimą. Todėl tiek tradiciniai (gramatinis, sisteminis, istorinis, teleologinis), tiek konstitucinėje jurisprudencijoje naudojami vertybių ir principų pusiausvyros ar proporcingumo ir kiti su konstituciniu aiškinimu siejami aiškinimo metodai (ar kriterijai) turi būti taikomi atsižvelgiant į Konstitucijos vientisumą ir darną, šio akto prasmę ir funkcinę paskirtį. Tik taip aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir visuomenės gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją.

Papildomų aiškinimo metodų, technikų ar kriterijų grupėje pirmiausia iškyla *konkretizavimo metodas*, siejamas su Konstitucijos nuostatų aiškinimu, jį pritaikant konkrečiam ginčui spręsti. Tokiam aiškinimui būdinga tai, kad nauji konstitucinio reguliavimo aspektai išryškinami nagrinėjamo konkretaus ordinarinio reguliavimo atitikties Konstitucijai požiūriu, t. y. konstitucinė nuostata atskleidžiama tokiu mastu, koks reikalingas konkrečiam teisiniam ginčui išspręsti, kitų aspektų ar reikalavimų išryškinimą paliekant ateičiai. Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konkretizavimo pavyzdys galėtų būti teisinės valstybės principo atskleidimas.

Pirmiausia Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „kiekvieno teisės instituto atitikimas Konstitucijai turi būti vertinamas pagal tai, ar jis atitinka konstitucinius teisinės valstybės

[64] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas, TAR, 2014-01-24, Nr. 478.

principus. Atskleisti teisinės valstybės sampratos turinį – tai konstitucinės doktrinos funkcija.“[65] Teismas nurodė, kad vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga, kad garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kad teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises nekvestionuojama, kad asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas. Palaipsniui jis atskleidė ir kitus teisinės valstybės principo reikalavimus. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje konstitucinis teisinės valstybės principas iškyla kaip universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija: „Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Tad pabrėžtina, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys yra atskleistinas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes ir atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų – kaip antai: Konstitucijos viršenybės, vientisumo ir tiesioginio taikymo, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, teisės viešumo, teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinį teisingumą), valdžių padalijimo, pilietiškumo, asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos (apimančio *inter alia* žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimą), asmens ir visuomenės interesų derinimo, valstybės pasaulietiškumo ir pasaulėžiūrinio neutralumo, valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo (derinamo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą) ir kitų, ne mažiau reikšmingų konstitucinių principų – turinį.“[66]

Konstitucinių vertybių ir principų pusiausvyros išvedimo principo dažniausiai prireikia sprendžiant klausimus, susijusius su konstitucinių teisių užtikrinimu. Tai konstitucinių teisių kolizijos sprendimo metodas, jis grindžiamas tuo, kad asmens teisės priklauso principų sričiai, taigi jų aiškinimu negali būti paneigta nė viena iš jų, todėl konkrečiu atveju reikia išvesti jų pusiausvyros ribą (pvz., privataus gyvenimo apsaugos ir informacijos laisvės susidūrimo atvejais, kai, priklausomai nuo nagrinėjamo klausimo, vienu atveju prioritetas gali būti teikiamas pirmajai, kitu – antrajai). Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro bendrą darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Kalbėdamas apie privataus gyvenimo neliečiamumo ir informacijos laisvės pusiausvyrą, Konstitucinis Teismas pažymėjo: „Konstitucijos 22 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios privataus gyvenimo neliečiamumą, yra susijusios su ki-

[65] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 42-1345, atitaisymas- 1999, Nr.43.

[66] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708. Atitaisymas- 2004, Nr. 186.

tomis Konstitucijos nuostatomis ir aiškintinos atsižvelgiant į jas. Tarp Konstitucijos 22 ir 25 straipsniuose įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra. Įstatymų leidėjui reguliuojant visuomenės informavimo santykius kyla pareiga paisyti minėtų konstitucinių vertybių pusiausvyros."[67]

Daug rašoma apie *proporcingumo metodą* (ar kriterijų), kuris pasitelkiamas tikrinant įstatymais nustatytų konstitucinių teisių ribojimo konstitucingumą. Šį principą sudaro trys sudėtiniai elementai. Tai ribojimo priemonės *tinkamumo*, jos *būtinumo* ir *proporcingumo stricto sensu* patikrinimas[68]. Pažymima, jog proporcingumo metodas kiek panašus į pusiausvyros nustatymą, bet kartu pripažįstama, kad pirmasis metodas taikomas siekiant įvertinti įstatymu (ar kitu aktu) nustatyto teisės ribojimo teisėtumui, o antrasis – nustatyti konstitucinių principų ar saugomų vertybių pusiausvyrą.

Konstitucinis Teismas, aptardamas teisinės valstybės principo reikalavimus teisėkūros subjektams, priminė, kad privalu paisyti proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra, jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai tos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui[69].

Arba štai kitas atvejis. Teismas, priminęs, jog asmens teisė į privatumą nėra absoliuti, nurodė daug kartų pabrėžęs, kad „pagal Konstituciją riboti asmens teises ir laisves galima laikantis šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* 2004 m. sausio 26 d., 2011 m. birželio 21 d., 2019 m. sausio 11 d. nutarimai), pagal kurį asmens teisių ir laisvių įstatymu negalima riboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti (*inter alia* 2011 m. liepos 7 d., 2014 m. balandžio 14 d., 2019 m. sausio 11 d. nutarimai); bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai (*inter alia* 1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. kovo 24 d., 2024 m. birželio 4 d. nutarimai)"[70]. Šios sąlygos yra taikytinos ir ribojant asmens teisę į privatumą, taip pat teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą.

Ne vienas autorius, ypač rašydamas apie JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją,

---

[67] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 104-4675.

[68] Taikant proporcingumo metodą pirmiausia išsiaiškinama, ar poveikio priemonė tinka siekiamam tikslui pasiekti (taip patikrinamas ribojančios priemonės tinkamumas), po to vertinamas priemonės būtinumas (t. y. ji būtina, jei nėra kitų, mažiau ribojančių, bet ne mažiau veiksmingų, priemonių tikslui pasiekti), ir pagaliau išsiaiškinama, ar nagrinėjama poveikio priemonė nėra neproporcinga, t. y. ar ja nustatyti suvaržymai, tų suvaržymų mastas dera su priemonei keliamais tikslais, ar tokios priemonės tikėtina nauda nusvers galimus praradimus.

[69] Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

[70] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimas, TAR, 2025-04-17, Nr. 6803.

nurodo vadinamąjį *evoliucinį metodą*, kurio esmė – tai, kad nauja socialinė tikrovė verste verčia teismą įvertinti ir naują konstitucinių nuostatų taikymo kontekstą. Konstitucija (ne tik jos kūrėjų planuose, bet ir tautos siekiuose) yra sukurta kaip ilgaamžis aktas, todėl sparčiai keičiantis visuomenės gyvenimui, ypač jei tokios permainos yra esminio pobūdžio, negalima apsimesti, kad tikrovė liko tokia pati, kokia buvo konstitucijos priėmimo metu. Nematant pasikeitusių socialinių, ekonominių ar politinių valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimo sąlygų mechaniškai pakartotas ankstesnis vienos ar kitos konstitucinės nuostatos išaiškinimas akivaizdžiai disonuos naujai tikrovei, taigi, užuot tapęs problemos sprendimo būdu, pats virs teisine problema. Tuo labiau kad daug rašoma apie konstitucinių nuostatų *atvirumą* interpretavimui, kad vienu metu teismui praktiškai neįmanoma iš karto pateikti visų galimų nuostatos turinio ir prasmės, jos sąsajų aspektų, kad jurisprudencijai būdingas byla po bylos plėtojamas konstitucijos aiškinimas, naujų jo elementų iškilimas, neretai verčiantis peržiūrėti ankstesnį kitų konstitucinių nuostatų aiškinimą. Žinoma, galima sakyti, kad verčiau tiktų pakeisti konstituciją, tačiau „griežtos" konstitucijos keitimo sudėtingumas skatina rinktis evoliucinį aiškinimą ir taip išgelbėti konstitucinį aktą nuo beviltiško atsilikimo.

Pastebima, kad „gyvoji konstitucija labiau žavi tą, kuris siekia išplėsti teises, ir mažiau – tą, kuris veikia priešinga kryptimi"[71]. Šios koncepcijos ypatumas tas, kad pagal ją teismas, aiškindamas konstituciją, be įprastų teisinių argumentų, atsižvelgia ir į aiškinimo „laiko dvasią", visuomenės sąmonės pokyčius žmogaus teisių srityje. Šiuo atveju aiškinant konstitucinį tekstą atsižvelgiama į naujai visuomenėje įsitvirtinusias idėjas, bendrą visuomenės interesą užtikrinti socialinę pažangą. Tokio aiškinimo pradmenis galime įžvelgti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimo argumentacijoje, kurioje atsižvelgta ir į tai, kad demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamas pagrindas, remiantis konstituciškai svarbiais tikslais, diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, riboti Konstitucijoje užtikrinamą teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo, be kita ko, santykių su kitais šeimos nariais, apsaugą[72].

Konstitucinis Teismas nuosekliai laikosi palankaus požiūrio į eurointegraciją kaip konstitucinį imperatyvą ir į teisminį dialogą su Europos Sąjungos Teisingumo Teismu (ESTT). 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime dėl kreipimosi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą jis konstatavo, kad „konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus; Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" 1 straipsnį

[71] Gustavo Zagrebelsky, „Cinquante ans d'activité de la Cour constitutionnelle italienne", *Revue du droit public* 1 (2007): 137.

[72] Žr. 68-je išnašoje cituojamą Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimą.

Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją. Kadangi žemės ūkio, vidaus rinkos sritys priskiriamos pasidalijamajai Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai, nėra pagrindo aiškinti su šiomis sritimis susijusių Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, nuostatų kitaip, nei nurodytas sritis reguliuoja Europos Sąjungos teisė."[73] Toks konstatavimas – atvirumo ir empatijos ES teisei išraiška. *Empatiškas aiškinimas* leido fiksuoti, kad ES teisės sistema yra Konstitucijos aiškinimo šaltinis ir klausimais, priskirtais pasidalijamajai ES ir valstybių narių kompetencijai, Konstitucijos nuostatos bus aiškinamos pagal ES teisę.

Tai tik keli su konstitucine interpretacija siejamų metodų ar taisyklių pavyzdžiai. Pažymėtina, kad jurisprudenciniame Konstitucijos aiškinime neužtenka išskirti vien atskirus aiškinimo metodus, ne mažiau svarbu matyti tokių metodų ar taisyklių derinius, analizuoti tuose deriniuose didžiausią „vertinamąjį svorį" turinčius kriterijus. Konstitucinio Teismo taikomos Konstitucijos aiškinimo operacijų kombinacijos patvirtina sprendžiamų problemų išskirtinį sudėtingumą.

Naujų aiškinimo kriterijų, elementų ar taisyklių pasitelkimas, įprastinių (tradicinių) teisinio aiškinimo metodų adaptavimas ar tam tikrų jų aspektų išryškinimas konstitucinei norminei tikrovei išsamiau atskleisti, tradicinių ir naujai išryškėjusių kriterijų junginių naudojimas – konstitucijos oficialaus aiškinimo kasdienybė. Konstitucinis aiškinimas paprastai yra daugiapakopis, ypač kai susiduriame su principais ar vertybėmis (vien ko vertas konstitucinės vertybių sistemos atskleidimas). Tai, kas aiškinant ordinarinę teisę yra tik išimtinis (ar ribotai naudojamas) elementas, konstitucinėje interpretacijoje priskirtina prie pagrindinių teisinių instrumentų, kurių naudojimas reikalauja aukštesnės interpretacinio darbo kvalifikacijos. Šio aiškinimo rezultatas – konstitucijos prasmės ir turinio atskleidimas, kuris yra privalomas teisę kuriantiems ir taikantiems subjektams. Tokio aiškinimo ypatumų reikšmę neigiantys autoriai kritikuoja „radikalų" konstitucijos ir visos kitos teisės aiškinimo skirtingumą, nors pastebintieji specifinius tokio aiškinimo bruožus nekalba apie jų visišką atskirumą. Konstitucijos aiškinimas – teisinis aiškinimas, tačiau jo sudėtingumas, tokiai veiklai būdingi ypatumai, aiškinimo rezultatų padariniai leidžia jį traktuoti kaip specifinį, turintį ne vieną savitą bruožą, teisinio aiškinimo atvejį. Didžioji dalis konstitucinės teisės laimėjimų ir pasiekimų yra tiesiogiai susijusi su tokia konstitucine interpretacija.

VIETOJE IŠVADŲ

Konstitucinėje jurisprudencijoje suformuota oficiali konstitucinė doktrina, atskleidžianti konstitucinio reguliavimo prasmę ir turinį, yra privaloma visiems subjektams. Tai suponuoja konstitucinių teismų, vykdančių konstitucinės kontrolės funkciją, konstitucijos aiškinimo veiklos tyrimų svarbą. Konstitucijos samprata daro įtaką jos aiškinimui. Kons-

[73] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas Nr. KT21-S11/2017, https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1772/content.

titucijos kaip šalies aukščiausiosios, pirminės ir steigiamosios teisės koncepcijos jurisprudencinis pripažinimas lemia ir tam tikrus šios konstitucinės interpretacijos ypatumus, netgi leidžia kalbėti apie jos specifiką.

Šiuo požiūriu pažymėtina:

– Konstitucijos aiškinimą (konstitucinę interpretaciją) reikia traktuoti ne kaip mechaninį teisinio aiškinimo metodų taikymą, bet kaip vientisą procesą, kuriame regime aiškinimo strategijos pasirinkimą, su tos strategijos įgyvendinimu susietų teisinio aiškinimo metodų, technikų ar taisyklių derinių panaudojimą ir gautus tokio aiškinimo rezultatus.

– Konstitucijos aiškinimo strategija orientuota atskleisti konstitucijos, kuri suprantama kaip pirminė, steigiančioji aukščiausioji teisė, visos teisinės sistemos teisiškumo matas ir vienintelis etalonas, atsižvelgiant į kurį įvertinamas įstatymų ir kitų ordinarinės teisės aktų galiojimas, prasmę nacionalinėje teisinėje sistemoje.

– Konstitucinio teksto ypatumai, jos normatyvinės dimensijos (normos ir principai, o tarp pastarųjų ypač nepakeičiami pamatiniai principai) sudėtingumas, konstitucinių vertybių sistemos, konstitucijos kaip teisės be spragų koncepcijos atskleidimas reikalauja taikyti teisinio aiškinimo metodus, technikas ar taisykles, galinčias visapusiškai atskleisti minėtus aspektus.

– Konstitucijos, kaip vertybių sistemos, samprata siejama su pagrindinių teisų apsauga, konstitucinės kontrolės, konstitucinių vertybių katalogo ir tų vertybių dermės arba pusiausvyros užtikrinimo klausimais.

– Konstitucijos interpretavimas grindžiamas konstitucinio akto nuostatų ir šiuolaikinės konstitucinių vertybių sampratos atskleidimu konstitucinėje jurisprudencijoje.

– Aiškinant konstituciją tenka ne tik taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus (sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, teisės kūrėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.), bet prireikus juos papildyti naujais aiškinimo kriterijais, elementais ar taisyklėmis, adaptuoti įprastinius (tradicinius) teisinio aiškinimo metodus ar išryškinti tam tikrus jų aspektus, kad būtų galima išsamiau atskleisti konstitucinę norminę tikrovę, vartoti tradicinių ir naujai išryškėjusių kriterijų junginius.

– Visi teisę kuriantys ir (ar) ją taikantys subjektai savo aktus turi suderinti su konstitucija ir ją atskleidžiančia oficialia konstitucine doktrina, kitaip jie negalios ir negalės būti taikomi; atitiktis konstitucijai yra bet kokio teisės akto teisinio veikimo sąlyga.

– Konstitucijos aiškinimo ypatumai leidžia jį traktuoti kaip specifinį, turintį ne vieną savitą bruožą teisinio aiškinimo atvejį.

THE RECURRING QUESTION OF THE SPECIFICITY OF CONSTITUTIONAL INTERPRETATION

EGIDIJUS JARAŠIŪNAS

SUMMARY. *The article examines the issue of the specificity of constitutional interpretation, which constantly arises in the science of constitutional law. According to some authors, the interpretations of the constitution and laws and other ordinary legal acts differ, i.e., they see the specificity or particularities of the interpretation of the constitution. Meanwhile, other authors tend to believe that there is no major difference between those interpretations or that those differences are only of a quantitative nature. Among the constitutionalists who support the latter view today, typical arguments for this group have been set out by R. Guastini, M. Luciani and D. A. Celis Vela. We will follow the following path of research: first, we will discuss the claims of those who deny the specificity of the interpretation of the constitution, and then we will clarify whether the specificity of the constitution, the country's highest primary founding law, determines one or another specificity of its interpretation. From this point of view, the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, which is entrusted with the mission of official interpretation of the Constitution, is important to us. We will treat the interpretation of the Constitution (constitutional interpretation) not as a mechanical application of legal interpretation methods, but as a unified process, in which we see the choice of an interpretation strategy, the use of combinations of legal interpretation methods, techniques or rules associated with the implementation of that strategy, and the results of such interpretation.*

The article emphasizes the uniqueness of the interpretation strategy of the Constitution - the Constitutional Court treats the Constitution as a standard of legality, a measure of verification of laws and other ordinary legal acts and interprets constitutional provisions as a perfect, harmonious law. The particularities of the constitutional text, the complexity of its normative dimension (norms and principles, and among the latter, irreplaceable fundamental principles), the disclosure of the system of constitutional values, the concept of the constitution as law without gaps require the application of various methods, techniques or rules of legal interpretation that can comprehensively reveal the aforementioned aspects. When interpreting the constitution, it is necessary not only to apply various methods of legal interpretation (systemic, general principles of law, logical, teleological, intentions of the lawmaker, precedents, historical, comparative, etc.), but also, if necessary, to supplement them with new interpretation criteria, elements or rules, to adapt conventional (traditional) methods of legal interpretation or to highlight certain aspects of them in order to more fully reveal the constitutional normative reality, to use combinations of traditional and newly emerged criteria. The concept of the Constitution as a system of values is associated with the protection of fundamental rights, issues of ensuring the balance of constitutional values, and the functioning of the institute of constitutional control. The interpretation of the Constitution

is based on the disclosure of the provisions of the constitutional act and the modern concept of values. All subjects creating and applying law must harmonize their acts and decisions with the Constitution and the official constitutional doctrine revealed by it, and the official constitutional doctrine affects the entire legal system. Compliance with the constitution is a condition for the legal effect of any legal act. The interpretation of the constitution is a legal interpretation, but its particularities allow such an interpretation to be treated as a specific case of legal interpretation with its own characteristics.

KEYWORDS: constitution, constitutional jurisprudence, interpretation of the constitution (constitutional interpretation), specificity of constitutional interpretation, interpretation of laws and other ordinary legal acts.

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: HUMAN RIGHTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Liber Amicorum

in Honorem Professorae

Toma Birmontienė

MRU

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: HUMAN RIGHTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Peer-Reviewed Academic Articles Collection

MRU

Vilnius, 2026

Redakcinė kolegija / Editorial board:

Prof. dr. **EGLĖ BILEVIČIŪTĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Doc. dr. **JOLITA MILIUVIENĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Dr. **KRISTINA KENSTAVIČIENĖ** (vykdančioji redaktorė / Executive editor)

Straipsnių recenzentai / Peer reviewers:

Prof. dr. **Eglė Bilevičiūtė,** doc. dr. **Tomas Girdenis,** prof. dr. **Egidijus Jarašiūnas,**
doc. dr. **Agnė Juškevičiūtė – Vilienė,** dr. **Kristina Kenstavičienė,**
doc. dr. **Jan Kudrna,** prof. dr. **Snieguolė Matulienė,** doc. dr. **Jolita Miliuvienė,**
dr. **Salomėja Fernandez- Montojo,** prof. dr. **Sanita Osipova,** prof. dr. **Rūta Petkuvienė,**
prof. dr. **Jānis Pleps,** praktikos prof. dr. **Rasa Ragulskytė – Markovienė,**
doc. dr. **Ernestas Spruogis, Sergej Stoma,** doc. dr. **Loreta Šaltinytė,**
prof. dr. **Algimantas Urmonas,** doc. dr. **Juozas Valčiukas,**
dr. **Mindaugas Verbickas,** dr. **Dalia Višinskienė,** dr. **Leda Žilinskienė.**

Aprobuota/Approved by:

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos tarybos 2026 m. gegužės 20 d. nutarimu,
Nr. 1T- 18.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*
Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikus.

ISBN 978-609-488-136-7 (spausdintas)
ISBN 978-609-488-135-0 (internete) DOI: 10.13165/9786094881350

© Autoriai, 2026
© Mykolo Romerio universitetas, 2026

TURINYS

Lyra Jakulevičienė, Jolita Miliuvienė
Įvadas: žmogaus teisės XXI amžiuje 11

I. KONSTITUCIJA KINTANČIOJE TIKROVĖJE: AIŠKINIMAS IR TRANSFORMACIJA

Egidijus Jarašiūnas
Vis sugrįžtantis Konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas 30

Egidijus Kūris
Apie pažodinį ir ne vien pažodinį Konstitucijos aiškinimą 66

Marek Zubik
Ką chaoso teorija gali pasiūlyti Konstitucijos kūrėjams? (anglų kalba) **99**

Mirosław Granat
Demokratinis teisinės valstybės principas ir teisinės valstybės krizė (Lenkijos atvejis) (anglų kalba) **108**

Irmantas Jarukaitis
Pusiausvyros tarp vienovės ir įvairovės paieškos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje: Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnis ir 4 straipsnio 2 dalis (anglų kalba) **119**

Ernestas Spruogis
Keletas minčių apie tarptautinį konstitucionalizmą: ar tikrai tik nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis? 142

Jolita Miliuvienė
Gynybinis konstitucionalizmas: strateginis konstitucinio dialogo naudojimas demokratijos atsparumui stiprinti 159

Alexandru Tănase
Nacionalinė konstitucinė tapatybė Europos Sąjungoje: tarp globalizacijos ir konstitucinio pliuralizmo (anglų kalba) **185**

Sanita Osipova
Laisvė mokslinėje doktrinoje ir teisinėse diskusijose Latvijos Respublikoje (anglų kalba) **203**

Mindaugas Verbickas
Žmogaus teisės ir demokratija: prigimtinės teisės teorijos perspektyva 218

Madis Ernits
Hibridinis konstitucinis teismas: naujasis standartas ar konstrukcijos trūkumas? (anglų kalba) **246**

Andrzej Jackiewicz
Nuo pergamento iki pikselių: kintantis Konstitucijos vaidmuo prisitaikant prie technologinės pažangos (anglų kalba) **261**

Jan Kudrna
Demokratijos ir laisvės supratimo tendencijos Čekijos Respublikoje pastaraisiais metais: ar jau laikas "antrajai respublikai"? (anglų kalba) **283**

Edita Žiobienė
Konstitucinio solidarumo principo reikšmė užtikrinant žmogaus teisių apsaugą **296**

Ieva Deviatnikovaitė
M. Römerio „Reprezentacija ir Mandatas": šimtas metų Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrinai **316**

II. KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ GARANTIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Asta Benetytė, Dovydas Sajenko, Juozas Valčiukas
Permąstant teisės į minties laisvę sampratą šiuolaikinėje realybėje **342**

Jānis Pleps
Susirinkimų laisvė: Baltijos šalių konstitucinės teisės vystymosi pamokos (anglų kalba) **373**

Oleksandr Petryshyn
Konstitucinės justicijos bylos pagal Ukrainos ombudsmeno kreipimusis (anglų kalba) **398**

Malkhaz Nakashidze
"Rusiškas įstatymas" apie užsienio įtakos skaidrumą, žmogaus teisės ir Gruzijos iššūkiai siekiant ES integracijos (anglų kalba) **410**

Algirdas Taminskas, Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė
Asmens teisė į vardą: teoriniai ir praktiniai dvigubų pavardžių suteikimo aspektai **431**

Dovilė Pūraitė-Andrikienė
Moterų teisių konstitucinė dimensija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos indėlis į lyčių lygybės doktriną **451**

Gintaras Švedas
Išimtinis bausmės švelninimas Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje **469**

Jolanta Zajančkauskienė
Ginamieji su negalia: konvencinės, Europos Sąjungos teisės nuostatos ir mokslinės diskusijos **488**

Anna Rytel-Warzocha
Laikinasis teisės prašyti prieglobsčio ir apsaugos sustabdymas prie Baltarusijos – Lenkijos sienos: valstybės institucijų konstitucinių ribų analizė (anglų kalba) **504**

Algimantas Urmonas
Viešasis interesas kaip konstitucinės pareigos matas administracinėje teisėje **520**

Eglė Bilevičiūtė, Aliona Gaidarovič, Salvija Mulevičienė
Konstitucinės saviraiškos ir informacijos laisvės derinimas su teise į asmens duomenų apsaugą žurnalistų ir kitų viešosios informacijos rengėjų atstovų teisės gauti informaciją kontekste **535**

Rūta Petkuvienė
Informacinis privatumas Lietuvos teismų sistemos veikloje kaip vienas iš konstitucinės teisės į privataus gyvenimo apsaugą aspektų **549**

André Dias Pereira, Rui Cascão
Medicininės atsakomybės sistema ir teisė į sveikatos apsaugą Portugalijoje (anglų kalba) **567**

Rasa Ragulskytė-Markovienė, Rūta Slidžiauskaitė-Maskoliūnė
Teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimas klimato kaitos kontekste **580**

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
Konstitucinė teisė klimato kaitos akivaizdoje: konstituciniai teismai, valstybės atsakomybė ir žmogaus teisės **605**

Kristina Kenstavičienė
Naujasis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinis reguliavimas Lietuvoje ir nekarinė (civilinė) tarnyba Suomijoje **619**

Marta Murska
Individualus konstitucinis skundas Vokietijoje ir Ukrainoje kaip žmogaus teisių apsaugos instrumentas (anglų kalba). **645**

Saulius Katuoka
Povandeniniai kabeliai ir vamzdynai ir jų reglamentavimas pagal tarptautinę teisę **662**

APIE AUTORIUS **678**